

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra geografie

Bc. Kateřina AXMANOVÁ

**Demografie Evropy jako téma ve vyučování zeměpisu na
středních školách**

Diplomová práce

Vedoucí práce: RNDr. Martin JUREK, Ph.D.

Olomouc 2019

Bibliografický záznam

Autor (osobní číslo): Bc. Kateřina Axmanová (D160346)

Studijní obor: Učitelství anglického jazyka pro 2. stupeň základních škol a učitelství geografie pro střední školy (UAJ-Z)

Název práce: Demografie Evropy jako téma ve vyučování zeměpisu na středních školách

Title of thesis: Demography of Europe as a topic in teaching geography at secondary schools

Vedoucí práce: RNDr. Martin Jurek, Ph.D.

Rozsah práce: 68 stran; 1 vázaná a 1 volná příloha

Abstrakt: Obsahem diplomové práce je návrh didaktického modelu na téma Demografie Evropy ve dvou variantách – základní verze pro čtyři vyučovací hodiny zeměpisu na střední škole a rozšiřující materiály pro zeměpisný seminář. Obě verze didaktického modelu obsahují učební texty, pracovní listy, didaktický test, metodické pokyny pro vyučujícího, vzorové řešení pracovních listů a didaktického testu a doprovodnou prezentaci v PowerPointu.

Klíčová slova: demografie Evropy, zhodnocení učebnic, didaktický model

Abstract: The content of the diploma thesis is a draft of a didactic model on the topic of Demography of Europe in two variants - elementary version for four geography lessons at secondary school and extended materials for geographic seminar. Both versions of the didactic model include textbooks, worksheets, didactic test, methodological instructions for the teacher, sample solution of worksheets and didactic test and an accompanying PowerPoint presentation.

Keywords: demography of Europe, the evaluation of textbooks, didactic model

Prohlašuji, že jsem zadanou diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením pana RNDr. Martina Jurka, Ph.D. a veškerou použitou literaturu a zdroje jsem uvedla v seznamu literatury.

v Olomouci

.....

Kateřina Axmanová

Ráda bych poděkovala panu RNDr. Martinu Jurkovi, Ph.D. za odborné vedení mé práce, vstřícný přístup při konzultacích, cenné rady, osobní přístup, podporu a trpělivost. Mé poděkování samozřejmě patří také panu Mgr. Karlu Chalupovi, který mi poskytl možnost odučit základní verzi didaktického modelu. V neposlední řadě bych ráda poděkovala svojí mamince za psychickou podporu a jejímu příteli PaedDr. Josefu Novákovi za pomoc při tvorbě výukového materiálu.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
Pedagogická fakulta
Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Kateřina AXMANOVÁ**
Osobní číslo: **D160297**
Studijní program: **N7504 Učitelství pro střední školy**
Studijní obory: **Učitelství anglického jazyka pro 2. stupeň základních škol
Učitelství geografie pro střední školy**
Název tématu: **Demografie Evropy jako téma ve vyučování zeměpisu na
středních školách**
Zadávací katedra: **Katedra geografie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomové práce je vytvořit výukový model pro použití na středních školách týkající se tématu charakteristik obyvatelstva Evropy. Bude zpracována rešerše a hodnocení učebnic zeměpisu pro střední školy z pohledu demografie evropské populace a na základě zjištěného stavu bude navržen výukový model, který stávající učebnice doplní, resp. samostatně pokryje dané téma. Výukový model se zaměří na základní demografické charakteristiky obyvatelstva Evropy (struktura věková, národnostní, jazyková, náboženská aj., dynamika populačního vývoje, přirozená měna a migrace) a na vybraná regionální specifika. Výukový model bude otestován v pilotní skupině středoškolských studentů a na základě toho případně doladěn.

Rozsah grafických prací: Podle potřeb zadání

Rozsah pracovní zprávy: 20 000 -24 000 slov

Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

Blouet, B. (2012): *The EU and neighbors : a geography of Europe in the modern world*. 2nd edition. Hoboken (NJ, USA): Wiley.

Ostergren, R.C., Le Bossé, M. (2011): *The Europeans : a geography of people, culture, and environment*. 2nd edition. New York - London: The Guilford Press.

Petty, G. (2013): *Moderní vyučování*. Praha: Portál.

Segal, U.A., (ed.) et al. (2010): *Immigration worldwide : policies, practices, and trends*. Oxford University Press.

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Martin Jurek, Ph.D.

Katedra geografie

Datum zadání diplomové práce: 24. listopadu 2016

Termín odevzdání diplomové práce: 10. dubna 2018

L.S.

prof. RNDr. Ivo Frébort, CSc., Ph.D.

děkan

doc. RNDr. Marián Halás, Ph.D.

vedoucí katedry

V Olomouci dne 24. listopadu 2016

Obsah

1. Úvod	9
2. Cíl práce	10
3. Metodika	11
3.1. Zhodnocení dostupné literatury.....	11
3.2. Metody zpracování.....	13
4. Téma demografie Evropy ve výuce na středních školách	15
4.1. Postavení tematiky demografie Evropy v Rámcovém vzdělávacím programu.....	15
4.2. Hodnocení učebnic a atlasů zeměpisu pro SŠ.....	16
4.3. Hodnocení učebnic zeměpisu: Státní pedagogické nakladatelství, a.s. Praha.....	21
4.3.1. Učebnice pro gymnázia a jiné střední školy.....	22
4.4. Hodnocení učebnic zeměpisu: Nakladatelství České geografické společnosti.....	24
4.4.1. Učebnice pro gymnázia.....	24
4.4.2. Učebnice pro obchodní akademie a hotelové školy.....	28
4.4.3. Učebnice pro střední odborné školy a střední odborná učiliště.....	30
4.5. Hodnocení učebnic zeměpisu: Nakladatelství Fortuna.....	31
4.5.1. Učebnice pro obchodní akademie a jiné střední školy.....	31
4.6. Hodnocení vybraných příruček pro učitele středních škol.....	32
4.7. Hodnocení atlasů: Kartografie Praha a.s.....	33
4.7.1. Atlasy pro gymnázia a jiné střední školy.....	34
4.8. Shrnutí evaluace učebnic a atlasů zeměpisu pro SŠ a příruček pro učitele.....	35
5. Návrh didaktického modelu Demografie Evropy	37
5.1. Didaktický model Demografie Evropy – Základní verze (Z).....	38
5.1.1. Návrh průběhu vyučovacích hodin (Z).....	40
1. Vyučovací hodina.....	40
2. Vyučovací hodina.....	42
3. Vyučovací hodina.....	44
4. Vyučovací hodina.....	45
5.2. Didaktický model Demografie Evropy – Zeměpisný seminář (ZS).....	47
5.2.1. Návrh průběhu vyučovacích hodin (ZS).....	49
1. Vyučovací hodina.....	49
2. Vyučovací hodina.....	50
3. Vyučovací hodina.....	52
4. Vyučovací hodina.....	54

5.3. Ověření didaktického modelu ve výuce na střední škole	55
6. Diskuze	58
7. Závěr.....	60
8. Summary	61
9. Seznam použité literatury.....	62
Seznam příloh.....	67

1. Úvod

Demografie je věda, která zkoumá např. porodnost, úmrtnost, sňatečnost, rozvodovost, migraci apod. Tyto jevy se dotýkají a ovlivňují život každého z nás. Demografie Evropy popisuje tyto charakteristiky na území evropského kontinentu, a proto je pro nás Evropany důležité se s touto problematikou seznamovat.

Předmět demografie evropské populace by měl být zařazen mezi témata, která jsou vyučována na středních školách. Středoškolské učebnice představují základní zdroj informací, ze kterých by žáci měli čerpat v průběhu svého studia. V dnešní době většina středoškolských učitelů nezařazuje práci s učebnicemi zeměpisu do výuky. Pro žáky může být následně složité rozpoznat důležité informace od těch méně podstatných. Orientace v textu zahrnujícím větší množství informací je podstatná pro žáky, kteří chtějí ve studiu pokračovat na vysoké škole. Tato práce by měla přispět k tomu, aby se učebnice na středních školách staly součástí přípravy žáka na výuku. Výukový materiál sestavený v rámci didaktického modelu by měl představovat podnětný prvek, který mohou využít nejen učitelé, ale i žáci.

Demografie Evropy bylo zvoleno jako téma diplomové práce zejména z důvodu jeho aktuálnosti a nízké míře zastoupení problematiky ve výuce na středních školách. Právě v době, kdy se struktura evropské populace mění z důvodů zvýšené imigrace, snižování přirozeného přírůstku, stárnutí populace apod., je důležité, aby žáci byli informováni o aktuální situaci. Vhodným návrhem, kam téma demografie evropské populace zařadit, může být úvodní část výuky regionální geografie Evropy. Žáci tak budou mít možnost se hned ze začátku seznámit se základními demografickými charakteristikami, na které budou moci později navázat dalšími geografickými disciplínami.

Jelikož i my patříme do evropské populace, všechny tyto změny se nás dotýkají. Některé demografické prognózy budou pozorovatelné v horizontu několika let, zatímco další se projeví až v životě nadcházejících generací. Porozumíme-li tedy současnému stavu, můžeme do budoucna předpovídat určitý vývoj a vhodně na něj reagovat.

2. Cíl práce

Cílem diplomové práce je vytvořit výukový model pro použití na středních školách týkající se tématu charakteristik obyvatelstva Evropy. Téma demografie Evropy se nachází na pomezí průřezových témat „Výchova v evropských a globálních souvislostech“ a „Multikulturní výchova“. Lze proto navržený didaktický model použít nejen ve výuce zeměpisu, ale i ve výuce předmětů tematicky příbuzných.

V teoretické části bude zpracována rešerše a hodnocení učebnic zeměpisu pro střední školy z pohledu demografie evropské populace a na základě zjištěného stavu bude navržen výukový model, který stávající učebnice doplní, resp. samostatně pokryje dané téma.

Praktickou část diplomové práce bude představovat výukový model, který se zaměří na základní demografické charakteristiky obyvatelstva Evropy (struktura věková, národnostní, jazyková, náboženská aj., dynamika populačního vývoje, přirozená měna a migrace) a na vybraná regionální specifika. Výukový model bude otestován v pilotní skupině středoškolských studentů a na základě toho případně doladěn.

Didaktický model se bude skládat ze dvou variant – základní verze bude vytvořena pro výuku v délce trvání čtyř vyučovacích jednotek, rozšířená verze bude sloužit pro výuku v zeměpisném semináři se stejnou hodinovou dotací. Výukový materiál v obou variantách bude zahrnovat učební texty, didaktický test a pracovní listy spolu s jejich vzorovými řešeními, metodické pokyny pro vyučujícího a doprovodnou prezentaci v PowerPointu. Všechny složky výukového materiálu budou sestaveny tak, aby spolu korespondovaly a navzájem se doplňovaly. Učební texty budou žákům poskytnuty předem, aby měli dostatek času k jejich prostudování. Pracovní listy jim následně pomohou snadněji se zapojit do aktivity v hodině a procvičit si tak znalosti získané z učebních textů. Didaktické testy budou orientované na prověření žakových vědomostí a současně poslouží jako zpětná vazba pro učitele. Doprovodná prezentace v PowerPointu bude představovat vizuální pomůcku během výkladu. Ke správnému a efektivnímu využití výukového materiálu budou zhotoveny metodické pokyny pro vyučujícího a pro rychlejší kontrolu vzorové řešení pracovních listů a didaktických testů.

3. Metodika

3.1. Zhodnocení dostupné literatury

Při zpracování didaktické, tedy teoretické části, své diplomové byly využity poznatky z odborných publikací od Průchy J. (1998, 2002): „Moderní pedagogika“, od Maňáka J. a Švece V. (2003): „Výukové metody“, od Skalkové J. (2007): „Obecná didaktika“, od Mísařové D. a Hercika J. (2013): „Kapitoly z didaktiky geografie 1“, od Pettyho G. (2013): „Moderní vyučování“ a Janiše K. (2006) „Slovník pojmů obecné didaktiky“. Svou roli také sehrála diplomová práce od Novotného T. na téma „Ochrana ovzduší jako téma ve vyučování zeměpisu na střední škole“, která pomohla vytvořit hrubý nástin toho, jakým směrem se ubírat při psaní diplomové práce.

Didaktický model Demografie Evropy byt vytvořen na základě znalostí získaných nejen z knižních publikací, ale i z internetových stránek. Mezi knižní zdroje patří: Nápadník pro rozvoj klíčových kompetencí ve výuce“ od Čechové, B. (2006), který posloužil především jako inspirace pro tvorbu aktivit do vyučovacích hodin, knihy „Immigration Worldwide: Policies, Practicies and Trends“ od Uma A. Segal, Doreen Elliott (2010) a Nazneen S. Mayadas, „The Europeans“ od Roberta C. Ostergrena a Mathiase Le Bossé (2011), zejména kapitoly „Population“ a „Language Religion Values“. Statistická data týkající se demografických charakteristik byla převzata z portálu Eurostat statistical atlas (<http://ec.europa.eu/eurostat/statistical-atlas/gis/viewer/>) a internetových stránek patřících Eurostatu (<https://ec.europa.eu/eurostat>) a (<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>). Dále byly využity webové portály Global migration info (<http://www.global-migration.info/>) a UNHCR's data portal (<https://data2.unhcr.org/en/situations>) zaměřené na migrační problematiku. Mezi české internetové zdroje patří především Český statistický úřad (ČSÚ), databáze Eurostat (<https://www.czso.cz/csu/czso/eurostat>).

Didaktický model byl sestaven po zhodnocení zeměpisných učebnic, příruček a atlasů, které mají platnou schvalovací doložku. Je známo, že v současné době nespočet škol používá učebnice, které tuto schvalovací doložku buď nemají, nebo je dávno prošlá, což indikuje jejich neaktuálnost a nevhodnost pro vzdělávací účely. Podle školského zákona § 27 odst. 1 zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání má Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy pravomoc udělovat nebo odjímat schvalovací doložku, která stanovuje, že učebnice musí být v sou-

ladu se vzdělávacími cíli stanovené právními předpisy a vzdělávacími programy. Schvalovací doložka je udělována na základě směrnice k postupu a stanoveným podmínkám pro udělování a odnímání schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům a k zařazování učebnic a učebních textů do seznamu učebnic (č. j. MŠMT34616/2013), s ohledem na moderní trendy ve vývoji učebnic a v oblasti digitálních vzdělávacích obsahů. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy publikuje seznam schválených učebnic a učebních textů na svých webových stránkách a ve Věstníku. (MŠMT, 2019)

Aby učebnice získaly platnou schvalovací doložku, je nutné, aby byl odborníky vypracován doporučující hodnotící posudek, který musí potvrzovat, že předem stanovená kritéria Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy jsou naplněna. Tyto kritéria zahrnují:

- celkový soulad učebnice s obecnými a kurikulárními dokumenty a rámcovými vzdělávacími programy,
- odbornou správnost obsahu učebnice,
- přiměřenost učebnice věku a dosaženým kompetencím žáků,
- metodické a didaktické zpracování textu,
- didaktická vybavenost učebnice,
- další vyjádření odborníků.

Ve školském zákoně je taktéž uvedeno, že platná schvalovací doložka je učebnicím ve většině případů udělována na dobu šesti let. Tato doba může být kratší, nebo může být naopak prodloužena až o tři roky. Pokud nakladatel trvá na prodloužení platnosti schvalovací doložky, žádá o ni právě on. K prodloužení doby platnosti schvalovací doložky není potřeba hodnotící posudek pouze v případě, že učebnici zůstává v souladu s rámcovým vzdělávacím programem a nebyly v ní provedeny žádné změny. Pokud ovšem nastane situace, že ve vydání byly provedeny změny, musí být odborníkem opět vytvořen hodnotící posudek. O tom, zda učebnice bude po skončení platnosti schvalovací doložky na škole stále používána, rozhoduje ředitel školy. (MŠMT, 2019)

Ředitel školy je také zodpovědný za dodržení podmínek stanovených Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, pokud je rozhodnuto, že ve výuce budou používány učebnice, které nejsou uvedeny v seznamu učebnic, tedy nemají platnou schvalovací doložku. Takovéto učebnice musí být v souladu se vzdělávacími cíli, programy a právními

předpisy, a jejich struktura a obsah musí odpovídat pedagogickým a didaktickým zásadám vzdělávání. (MŠMT, 2019)

3.2. Metody zpracování

Základem mé diplomové práce jsou tři části. První částí je rešerše odborné literatury a druhou hodnocení učebnic zeměpisu, na jehož základě bude vytvořena třetí část. Tu bude představovat návrh výukového modelu, který již zhodnocené učebnice doplní případně dané téma samostatně pokryje.

K vyhledání didaktické a odborné literatury byl použit internetový vyhledávač Google, kde bylo možné mnoho z vyhledaných publikací stáhnout online. Ty, které nebylo možné na internetu dohledat, byly vypůjčeny v knihovně a na katedře geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Po vyhledání odborných publikací, jejichž seznam je uveden v kapitole „Seznamu literatury“, následovalo jejich prostudování a zpracování, které je obsaženo v teoretické části.

Před zpracováním hodnocení učebnic zeměpisu pro střední školy, bylo prvním krokem vyhledání učebnic, které jsou v současnosti používány při výuce zeměpisu a mají platnou schvalovací doložku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). Seznam učebnic byl sestaven na základě portálu „Naše učebnice“ (<http://naseucebnice.cz/22-zemepis>) a pomocí internetových stránek MŠMT (<http://www.msmt.cz/>), kde jsou zveřejněné všechny dostupné učebnice s již výše zmíněnou schvalovací doložkou. Jednotlivé učebnice byly poté zapůjčeny v knihovně Přírodovědecké fakulty v Olomouci a v knihovně Přírodovědecké a Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

Učebnice byly evaluovány na základě předem daných kritérií, jako jsou např. grafická úprava nebo zpracování odborné a didaktické kvality dané problematiky. Nejdůležitějším faktorem při hodnocení učebnic ale stále zůstalo, je-li v probírané látce zahrnuta tematika demografie Evropy. V seznamu učebnic jsou uvedeny publikace, které obsahují celé kapitoly zaměřené na tuto problematiku, ale i publikace, které se o ni zmiňují pouze okrajově. Učebnice jsem systematicky seřadila do tabulky podle nakladatelství a typu střední školy. Ke každé učebnici je přiložena její fotka a je uvedeno, do jaké hloubky je učebnice na danou problematiku zaměřena.

Poslední část mé diplomové práce, tedy část praktická, je zaměřena na návrh didaktického modelu, který doplní stávající učebnice případně bude schopen samostatně pokrýt

výuku demografie Evropy na středních školách. Didaktický model bude vytvořen pro výuku v běžných vyučovacích hodinách zeměpisu a v nadstavbovém zeměpisném semináři (4 hodiny + 4 nadstavbové hodiny). Didaktický materiál určený k výuce bude obsahovat učební texty a pracovní listy spolu s jejich řešením pro učitele, PowerPointovou prezentaci a metodické pokyny pro vyučujícího. K ověření účinnosti didaktického modelu budou taktéž sestaveny didaktické testy s řešením pro učitele, které otestují, zda studenti pochopili probíranou látku. Učební texty a PowerPointová prezentace bude sloužit jako podklad pro pedagoga při výuce v hodinách. Pracovní listy pomohou žákům s osvojením nové látky, pochopením souvislostí daných aspektů spojených s učivem a zjednoduší zapamatování nových pojmů. Všechny materiály vytvořené pro výuku mají za cíl obeznámit žáka s danou tematikou, případně prohloubit jeho znalosti s již známou problematikou. Hotový didaktický model bude otestován na pilotní skupině studentů střední školy, kde bude po jeho zhodnocení případně upraven. Testování didaktického modelu bude probíhat na Gymnáziu Boženy Němcové v Dačicích.

Učební texty sestavené pro výuku v rámci obou verzí didaktického modelu pomáhají k rozvoji čtenářské gramotnosti. Žáci nejsou v současné době tolik zvyklí pracovat s větším objemem informací a pro některé jedince může být práce s textem obtížná. Práce s učebním textem napomáhá rozvoji dovedností v rámci kritického myšlení, komunikačních schopností a porozumění obsahu. Žáci se učí rozlišit důležité informace od těch méně podstatných. Klíčové informace vytvářejí základní kostru poznatků, které by žáci měli mít o probírané látce. Podle Pettyho G. (2008, s. 249, 250) „*si učení z textu žádá, aby žáci převzali za porozumění a získané znalosti odpovědnost, a má mnoho výhod individualizovaného učení. Umožňuje každému, aby pracoval svým vlastním tempem, takže bystřejší žáci mohou postupovat rychleji a více do hloubky. Pomalejší žáci na druhé straně získávají dostatek času a lze pro ně zvolit jednodušší text.*“

4. Téma demografie Evropy ve výuce na středních školách

4.1. Postavení tematiky demografie Evropy v Rámcovém vzdělávacím programu

Národní program pro rozvoj vzdělávání, tzv. **Bílá kniha**, formuluje nejvyšší úroveň vzdělávání v České republice. V souladu s principy kurikulární politiky je zde ukotven nový systém kurikulárních dokumentů, který je taktéž uveden v zákoně č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. Tento školský zákon byl novelizován v roce 2015 (č.82/2015). (RVP G, 2007)

Národní program pro rozvoj vzdělávání definuje vzdělávání v rámci celku. Pro dílčí etapy vzdělávání je potom závazný tzv. **Rámcový vzdělávací program** (dále jen RVP), který je na státní úrovni. V tomto programu jsou ukotveny požadavky definované pro jednotlivé stupně a obory vzdělávání (pro vzdělávání předškolní a základní, pro gymnázia, střední odborné vzdělávání a pro speciální vzdělávání). Tyto požadavky jsou povinné pro všechny školy, které je musí respektovat při vytváření svých školních vzdělávacích programů. Jsou zde stanoveny vzdělávací cíle, které má škola plnit a charakterizovány výsledky, kterých by měl žák dosáhnout. Obsahem RVP jsou také klíčové kompetence potřebné pro rozvoj žákovy osobnosti. Na školní úrovni vzdělávání si každá škola sama vytváří tzv. **Školní vzdělávací program** (ŠVP), podle kterého je následně vzdělávání realizováno. Při jeho tvorbě škola sama bere v potaz velké množství faktorů, které zde uskutečňované vzdělávání ovlivňují, a dává si tak za cíl ho co nejvíce přizpůsobit samostatným žákům. (RVP G, 2007)

Vzdělávací obsah je v RVP pro čtyřletá a vyšší stupně víceletých gymnázií rozdělen do osmi **vzdělávacích oblastí**. Tyto vzdělávací oblasti dále tvoří obsahově blízké vzdělávací obory nebo jeden vzdělávací obor. Mezi vzdělávací oblasti, kde je geografie zařazena, patří „Člověk a společnost“ a „Člověk a příroda“. Každá vzdělávací oblast konkrétně definuje svou charakteristiku a cílové zaměření, vzdělávací obsah, očekávané výstupy žáků a **klíčové kompetence**. V RVP pro gymnázia jsou uvedeny tyto klíčové kompetence – k řešení problémů, k učení, k podnikavosti, kompetence sociální a personální, kompetence komunikativní a kompetence občanská. (RVP G, 2007)

V současnosti jsou nedílnou a zároveň neopomenutelnou součástí vzdělávacího programu tzv. **průřezová témata**, která hrají velmi podstatnou roli v utváření a rozvoji osob-

nosti žáka, zejména v hodnotové a postojevé oblasti. Ve vzdělávacím programu představují povinnou část vzdělávání, kde zastupují jednotlivé oblasti aktuálních problémů světa. Průřezová témata by měla být integrována se vzdělávacím obsahem jednotlivých předmětů (nemusí být však obsažena v každém ročníku) a obsahem školních a mimoškolních aktivit žáků. Vzdělávací program je rozdělen na šest průřezových témat, kterými jsou – osobnostní a sociální výchova, výchova demokratického občana, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, multikulturní výchova, environmentální výchova a mediální výchova. (RVP G, 2007)

Téma demografie Evropy se nachází na pomezí průřezových témat **Výchova v evropských a globálních souvislostech** a **Multikulturní výchova**, jelikož je do tohoto tématu zahrnuto více složek, jako např. úmrtnost a porodnost, migrace, náboženství, jazyky apod. Výše zmíněná průřezová témata jsou na středních školách vyučována hned v několika vzdělávacích oborech. Konkrétně jsou to obory společenskovední (Dějepis, Občanský a společensko-vědní základ, Český jazyk a cizí jazyk) a přírodovědné (Geografie). Výuka tedy není začleněna pouze v jednom vyučovacím předmětu, ale probíhá integrovaně v oborech vzájemně příbuzných. Díky tomuto přístupu může žák na daná témata nahlížet komplexněji a mít povědomí o propojenosti vyučované látky z pohledu různých předmětů – jako např. jak je migrace ovlivňuje populaci a zastoupení jazyků v daném regionu. (RVP G, 2007)

4.2. Hodnocení učebnic a atlasů zeměpisu pro SŠ

Učebnice jsou v současnosti považovány za základ při vytváření obsahu školní hodiny, učitelově přípravě na výuku nebo tvorbě zadání domácích úloh. Z těchto důvodů je důležité si definovat, co to učebnice vlastně je. Lze říci, že většina definic je založena na určitých vlastnostech, kterými by měla být dobrá učebnice typická. V dnešní době existuje nespočetné množství možností, jak učebnici definovat, a proto si některé uvedeme:

- Průcha (1998, s. 13) definuje učebnice takto: „*Učebnice je prostředek vyučování a učení v knižní formě, ve kterém jsou určitá odborná témata a okruhy daného předmětu metodicky uspořádány a didakticky ztvárněny tak, že umožňují učení. Vychází z obsahové normy učebních osnov a vymezuje a konkretizuje obsah a rozsah učiva daného vyučovacího předmětu v daném postupném ročníku.*“

- „Školní učebnice...patří k důležitým školským dokumentům i k nejdůležitějším školním pomůckám. Představují učební text přizpůsobený specifickým potřebám žáků podle typů školy, určitého vyučovacího předmětu a ročníku.“ (Maňák, Švec, 2003, s. 67)
- Skalková (2007, s. 103) vymezuje učebnice jako „významnou etapu didaktické transformace kulturních obsahů do školního vzdělávání. A to etapu, která se již přímo včleňuje do každodenní činnosti učitele a učení žáků při vyučování i mimo ně. Způsob výkladu učiva, jeho didaktická organizace, závisí na didaktické koncepci, z níž autor vychází.“
- „Učebnice je učební pomůcka určená učitelům i žákům, která zahrnuje v přiměřené úpravě obsah výuky. Vzhledem k tomu, že je schválena ministerstvem školství, představuje důležitý pedagogický dokument. Učebnice plní funkci didaktickou a organizační.“ (Janiš, 2006, s. 36)

V dnešní technologicky pokrokové době učebnice nemusí být pouze v podobě tištěné, ale i v podobě elektronické. Ať už v takové, či oné formě, v každém případě je dobře zpracovaná učebnice „velmi důmyslným médiem s bohatě členěnou strukturou a velmi funkčně konstruovanými komponenty této struktury“ (Průcha, 2002, s. 272). Učebnice se liší od jiných knižních publikací především svým zpracováním – rozdíl můžeme nalézt např. v obsahovém sdělení, členění textu, popřípadě v použití grafického materiálu, který obsah učebnic může velmi zajímavým způsobem doplnit apod.

Dle Průchy (2002) mají učebnice tři základní funkce:

- Prezentace učiva – učivo je uživatelům prezentováno nejrůznějšími formami (obrazovou, verbální nebo kombinovanou)
- Řízení učení a vyučování – učebnice patří mezi didaktické prostředky, které napomáhají ve výuce jak žákům, tak i učitelům
- Funkce organizační (orientační) – uživatel je informován o správném využívání učebnice, např. pomocí rejstříků

Pokud bychom se funkcemi učebnic chtěli zabývat více dopodrobna, pak by bylo vhodné uvést klasifikaci charakteristik od Zujeva (1986):

- informační funkce
- transformační funkce

- systematizační funkce
- zpevňovací a kontrolní funkce
- sebevzdělávací funkce
- integrační funkce
- koordinační funkce
- rozvojově výchovná funkce

„Učebnice zeměpisu se výrazně neodlišují od učebnic jiných předmětů, specifický pro ně je vyšší plošný podíl neverbálních informací.“ (Mísařová, Hercik, 2013, s. 49). Další odlišností učebnic zeměpisu pro střední školy od učebnic do ostatních předmětů je jejich rozdělením. Učebnice zeměpisu nejsou děleny podle ročníků, ale podle témat, která na sebe navzájem navazují. Text je dále členěn na menší části, které jsou poté rozebrány více do detailů. Témata v učebnicích vytvořených pro gymnázia jsou orientována zejména na všeobecný přehled, který je založen na poznacích z oblastí socioekonomického a fyzickogeografického zeměpisu, dále pak z regionálního zeměpisu světadílů a České republiky. Střední školy, které jsou svou oborovostí směřovány na určité pole studia, poté používají učebnice, které jsou svou tematikou více zaměřené na danou oblast, např. Zeměpis cestovního ruchu nebo Hospodářský zeměpis. Jako rozšiřující výukové materiály k učebnicím zeměpisu bývají např. maturantům nabízeny různé příručky, souhrn otázek, úkolů apod.

V České republice se na vydávání zeměpisných učebnic specializují tři nakladatelství, a to Státní pedagogické nakladatelství, Nakladatelství Česká geografická společnost a Nakladatelství Fortuna. Nakladatelství Česká geografická společnost se poté dále zaměřuje na vydávání příruček pro učitele. Nakladatelství Kartografie Praha se specializuje na vydávání zeměpisných atlasů pro střední školy. V tabulce č.1 je vypsán seznam učebnic a atlasů pro střední školy, kterými se bude diplomová práce zabývat. Stejně je tomu tak v tabulce č. 2, která zahrnuje seznam příruček pro učitele. U jednotlivých učebnic, atlasů a příruček je zhodnoceno, zda se v nich tematika demografie Evropy nachází, do jaké míry je látka rozpracovaná a v rámci jaké kapitoly je obsažena. Pokud se učebnice, atlas nebo příručka alespoň částečně dotýká problematiky demografie Evropy, je slovem „ANO“ vyjádřeno v posledním sloupci tabulky. Seznam učebnic, atlasů a příruček byl

zpracován na základě webového portálu „Naše učebnice“, která obsahuje seznam aktualizovaných knižních publikací s platnou schvalovací doložkou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Tabulka č.1 – Seznam vybraných učebnic pro střední školy

Nakladatelství	Typ střední školy	Název učebnice (rok vydání)	„Demografie Evropy“
Státní pedagogické nakladatelství, a.s. Praha	Učebnice pro gymnázia a jiné střední školy	Geografie pro SŠ 2 – socioekonomická část (2014)	ANO
		Geografie pro SŠ 3 – regionální geografie světa (2013)	ANO
		Geografie pro SŠ 4 – Česká republika (2016)	ANO
Nakladatelství Česká geografická společnost, s.r.o. Praha	Učebnice pro gymnázia	Regionální zeměpis světadílů (2010)	ANO
		Příroda a lidé Země (2016)	ANO
		Zeměpis České republiky (2016)	ANO
		Makroregiony světa (2010)	ANO

	Učebnice pro obchodní akademie a hotelové školy	Hospodářský zeměpis – Regionální aspekty světového hospodářství (2018)	ANO
		Hospodářský zeměpis – Globální geografické aspekty světového hospodářství (2017)	ANO
		Zeměpis cestovního ruchu (2013)	ANO
	Učebnice pro SOŠ a SOU	Zeměpis pro střední odborné školy a učiliště (2012)	ANO
Nakladatelství Fortuna, Praha	Učebnice pro obchodní akademie a jiné střední školy	Hospodářský zeměpis 2 (2012)	ANO
Kartografie Praha a.s.	Atlasy pro gymnázia a jiné střední školy	Školní atlas světa (2017)	ANO
		Česko – školní atlas (2018)	ANO
		Evropa – školní atlas (2017)	ANO

Z výše uvedeného lze vyčíst, že Nakladatelství Česká geografická společnost s.r.o. Praha má největší výběr učebnic zeměpisu pro střední školy na českém trhu. Učebnice zeměpisu jsou vydávány nejen pro různé druhy středních škol – gymnázia, obchodní akademie a obchodní školy, střední odborné školy a střední odborná učiliště, ale také pro nižší ročníky víceletých gymnázií a základní školy. Po obsahové stránce nakladatelství vytvořilo ucelenou řadu učebnic a pracovních sešitů pokrývajících veškeré učivo přede-

psané Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Nakladatelství se svou tvorbou ne-zaměřuje pouze na učebnice, ale i na pracovní sešity a příručky pro učitele. Seznam pří-ruček pro učitele středních škol (obsažen v tabulce č. 2) mající platnou doložku MŠMT, tvoří samostatnou podkapitolu, která následuje za hodnocením učebnic a atlasů pro střední školy.

Dalším nakladatelstvím vydávajícím učebnice zeměpisu pro střední školy je Státní pedagogické nakladatelství, a.s. Praha. Nabídka učebnic od tohoto nakladatelství je sice menší, za to ale velmi kvalitně a přehledně zpracována. Nakladatelství je svou tvorbou zaměřeno zejména na gymnázia, kde po obsahové stránce učebnice pokrývají nejen fy-zickou a socioekonomickou stránku geografie, ale i regionální geografii světa a geografii České republiky. Učebnice jsou tematicky zpracovány podle nejnovějších platných osnov pro gymnázia. Velkým pozitivem učebnic jsou jejich poslední kapitoly, které nabádají studenty k samostatnému studiu a nabízejí možnost zpracování individuálních či skupi-nových úkolů navíc.

Nakladatelství Fortuna Praha vydává tři učebnice zeměpisu pro obchodní akademie a jiné střední školy obsahující schvalovací doložku MŠMT. V porovnání s učebnicemi vy-dané ostatními nakladatelstvími jsou učebnice hodnoceny jako nedostačující. Jejich zpra-cování je zejména po grafické stránce velmi nepřehledné. Problematika demografie je vcelku komplexně zpracována v učebnici „Hospodářská geografie 2“, kde ale chybí popis rozšířené jednotlivých jazykových větví na evropském kontinentě.

Nakladatelství Kartografie Praha, a.s. se svou tvorbou zaměřuje zejména na vydávání středoškolských atlasů. Atlasy tvoří tematicky ucelenou řadu šesti atlasů systematicky pokrývající veškeré učivo předepsané v RVP. Každý z atlasů je zaměřen na jeden geo-grafický region, např. kontinent či stát, kde je v rámci geografie pomocí map a grafů cha-rakterizován každý aspekt dané oblasti. Téma Demografie Evropy je nejpodrobněji zpra-cováno ve „Školním atlase světa“ a „Evropa – školní atlas“.

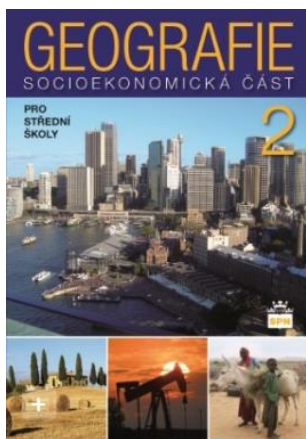
4.3. Hodnocení učebnic zeměpisu: Státní pedagogické nakladatelství, a.s. Praha

Státní pedagogické nakladatelství, a.s. Praha vydalo ucelenou čtyřdílnou řadu učebnic pro gymnázia a jiné střední školy pokrývající každou sféru, na kterou je výuka zeměpisu na střední škole zaměřena, a to fyzická a socioekonomická geografie, regionální geografie světa a geografie České republiky. Řada učebnic na sebe plynule a tematicky navazuje a

taktéž ji sjednocuje název „Geografie pro střední školy“. Každá učebnice z této řady má v současnosti již své aktualizované vydání. Téma demografie Evropy je zahrnuto ve třech z nich – „Geografie pro střední školy 2 - socioekonomická část“, „Geografie pro střední školy 3 – regionální geografie světa“ a „Geografie pro střední školy 4 – Česká republika“.

4.3.1. Učebnice pro gymnázia a jiné střední školy

Čtyřdílná řada učebnic tematicky pokrývající látku zpracovanou dle platných osnov pro gymnázia a jiné střední školy je velmi přehledně, graficky jednotně a systematicky zpracována. Učebnice jsou rozděleny do systematicky řazených celků a kapitol, tak aby pokryly každý aspekt dané tematiky. Učebnice jsou v barevném formátu A4 a po grafické stránce jsou kapitoly řešeny tak, že učební text je rozdělen na základní a rozšiřující učivo, které je umístěno na okraji každé strany v barevných rámečcích. Na začátku a na konci každé kapitoly jsou uvedeny seznamy otázek a úkolů sloužící ke zjištění žákových prekonceptů a znalostí nabytých po probrání nové látky. Výkladový text je protkán mnoha mapami, obrázky a tabulkami. Pro lepší přehlednost jsou důležité informace zvýrazněny tučným písmem. V rámci každé kapitoly je vypsán seznam otázek, který shrnuje nejdůležitější body probrané látky. Odpovědi jsou buď uvedeny v průběhu jednotlivých podkapitol nebo má žák za úkol si je vyhledat sám s pomocí internetu.

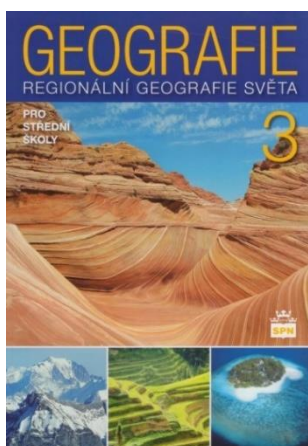
MATUŠKOVÁ, A., J. KOPP, M. NOVOTNÁ, J. DOKOUPIL, M. ROUSOVÁ (2014): *Geografie pro střední školy 2 – Socioekonomická část* Vyd. 2.

Praha: SPN

- komplexní pohled na problematiku demografie Evropy chybí, demografie je zde charakterizována na celosvětové úrovni

Demografie je popisována v rámci celku s názvem „Obyvatelstvo a osídlení“. Kapitola je rozdělena do devíti kapitol – „Vývoj počtu a rozložení obyvatelstva světa“, „Přirozená měna obyvatelstva“, „Mechanická měna obyvatelstva“, „Struktura obyvatelstva z pohledu biologického“, „Struktura obyvatelstva podle ekonomické aktivity a vzdělanosti“, „Etnická, jazyková a národnostní struktura obyvatelstva“, „Náboženská struktura obyvatelstva a kulturní makroregiony“, „Venkovské osídlení“ a „Městské osídlení“. Jak je

možné vyčíst podle názvu jednotlivých kapitol, každá je zaměřena na konkrétní demografické charakteristiky. V kapitolách je každý demografický ukazatel definován, podrobně popsán a charakterizován jeho současný stav. Text je doplněn o obrázky, grafy a mapy ilustrující konkrétní případy demografických charakteristik ve světě, např. mapu rozmístění jednotlivých jazykových rodin ve světě nebo věkové pyramidy znázorňující strukturu obyvatel vyspělých a rozvojových zemí podle pohlaví a věku v roce 2011.

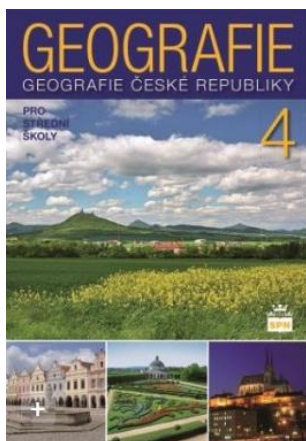

DEMEK, J., V. VOŽEÍLEK, L. DVOŘÁK, I. LEPKA, J. MALÝ, R. NOP, M. PLUSKAL (2013): *Geografie pro střední školy 3 – Regionální geografie světa*. Vyd. 2.

Praha: SPN

- komplexní pohled na problematiku demografie chybí

Problematika demografie Evropy je řešena v celku „Evropa“, v kapitole „Obyvatelstvo našeho světadílu“. V úvodu jsou položeny dvě otázky – první je zaměřena na nerovnoměrné rozmístění obyvatelstva a jaký vliv na něj můžou mít přírodní podmínky, druhá otázka klade za úkol pomocí internetu zjistit, který evropský stát má nejvíce obyvatel a na kolikátém místě v Evropě je Česká republika. Pod otázkami jsou umístěny dvě tabulky obsahující důvody pro vysokou/nízkou hustotu zalidnění, ke kterým jsou uvedené evropské příklady. Kapitola je dále systematicky rozdělena na odstavce, které jsou věnovány konkrétním demografickým ukazatelům. Těchto šest odstavců se v rámci demografie Evropy věnuje – obyvatelstvu, hustotě zalidnění a rozmístění obyvatelstva, etnickým skupinám, náboženství v Evropě, růstu počtu obyvatel a jazykům. Do výkladového textu jsou vloženy dvě mapy týkající se počtu obyvatel a převládajícího náboženství v jednotlivých evropských státech. V rozšiřujícím textu jsou uvedeny informace doplňující demografické ukazatele v jednotlivých odstavcích. Poslední kapitoly v rámci celku „Evropa“ jsou věnovány určitému regionu či státu, kde jsou dodatečně popsány demografické ukazatele, které jsou pro danou oblast významné.

KASTNER, J. a kol. (2016): *Geografie pro střední školy 4 – Česká republika*. Přep. Vyd. 3.

Praha: SPN

- komplexní pohled na problematiku demografie Evropy chybí, demografie je zde popsána v rámci České republiky

Demografie České republiky je charakterizována v celku „Obyvatelstvo a sídla“, v kapitole „Obyvatelstvo“. Jsou zde charakterizovány základní demografické ukazatele České republiky – hustota zalidnění, rozmístění obyvatelstva, národnostní složení, náboženské vyznání obyvatelstva, přirozený přírůstek, míra porodnosti/úmrtnosti obyvatelstva, věkové složení populace a migrace. V rámci demografické charakteristiky náboženského vyznání učebnice obsahuje kartogram podílu osob, které se přihlásily k některému náboženskému vyznání ve správních obvodech obcí s rozšířenou působností (podle sčítání lidu v r. 2011). V rozšiřujícím textu je popsán vývoj osídlení Česka, pomocí grafů nastíněn vývoj porodnosti/úmrtnosti v Česku (1946–2012) a vývoj složení obyvatelstva Česka podle tří základních věkových skupin (1921–2030).

4.4. Hodnocení učebnic zeměpisu: Nakladatelství České geografické společnosti

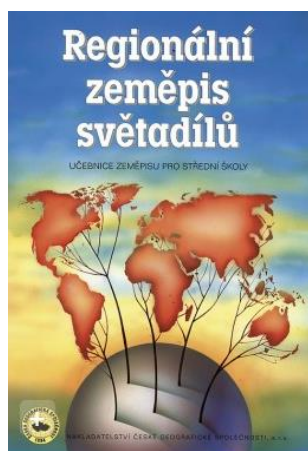
Nakladatelství České geografické společnosti vydalo učebnice pro různé typy středních škol – gymnázia, obchodní akademie, hotelové školy, střední odborné školy a střední odborná učiliště. Dále se zaměřuje také na vydávání příruček pro učitele středních škol.

4.4.1. Učebnice pro gymnázia

Nakladatelství vydalo čtyři učebnice geografie pro gymnázia, každou zaměřenou tematicky jiným směrem. Některé z učebnic vznikly spojením dřívějších svazků spolu s obsahovou aktualizací, jiné jsou naopak pouhou aktuální verzí již dříve vydaných učebnic. Učebnice byly současně obsahově rozšířeny, aby zcela pokryly učební osnovy. Tři z nich - „Regionální zeměpis světadílů“, „Příroda a lidé země“ a „Zeměpis České republiky“ jsou po grafické stránce zpracovány podobným stylem – jsou ve formátu B5 v barevném provedení. Učebnice jsou rozčleněny na systematické celky, které jsou dále děleny na

jednotlivé kapitoly s konkrétním zaměřením. Každá dvojstrana je řešena tak, že na pravé straně se nachází část výkladová a na straně levé část grafická obsahující nejrůznější grafy, tabulky, obrázky nebo mapy týkající se výkladové části. Ve výkladové části učebnice jsou důležité informace zvýrazněny buď tučně nebo kurzívou. V okrajovém sloupci provázející text jsou uvedeny otázky a úkoly navíc, které slouží k hlubšímu porozumění probírané látky. Odpovědi na jednotlivé otázky a úkoly si žák buď musí vyhledat sám nebo jsou uvedeny v dané kapitole.

Učebnice „Makroregiony světa“ se liší od předešlých učebnic nejen svým formátem ale i grafickým a výkladovým zpracováním. Barevný formát učebnice A4 poskytuje více prostoru pro sdělení většího množství informací. Po obsahové stránce je text členěn na dvoustránkový úvod popisující funkce, uplatnění a aplikace regionální geografie a dále na tři samostatné celky – „Globální a makroregionální diferenciaci“, „Méně vyspělé regiony“ a „Hospodářsky vyspělé regiony“. První celek je zaměřen na faktory, které od sebe diferencují makroregiony světa a další dva rozdělují makroregiony světa podle hospodářské vyspělosti. Tyto makroregiony představují konkrétní kapitoly, které jsou dále členěny na státy představující jednotlivé podkapitoly. Text je v učebnici řazen na každé straně do tří sloupců, kde je současně provázán obrázky, mapami, grafy a případně i tabulkami. Důležité informace jsou buď tučně zvýrazněny nebo jsou začleněny do barevných rámečků. U každého státu (tvořících většinu podkapitol) jsou vždy uvedeny kontrolní otázky a úkoly. Odpovědi na ně jsou uvedeny v rámci dané látky. V závěru učebnice jsou začleněny tabulky, které charakterizují vybrané geografické charakteristiky v rámci daných makroregionů světa a jednotlivých států.

BÍČÍK. I. a kol. (2010): *Regionální zeměpis světadílů*.

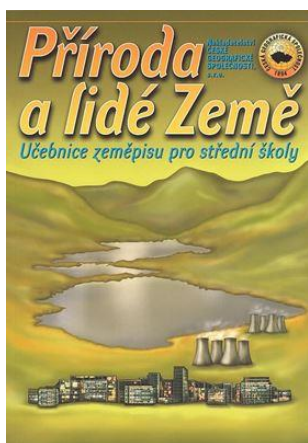
Vyd. 2.

Praha: Nakladatelství České geografické společnosti

- komplexní pohled na problematiku demografie Evropy
chybí

První informace o obyvatelstvu Evropy je zmíněna v celku „Evropa“, v kapitole „Hospodářská a sociální základna Evropské unie“, a to její stručná demografická charakteristika.

V další kapitole nazvané „Sociální a politické problémy přeměny“ je charakterizována demografická situace postkomunistických zemí západní Evropy. V ostatních kapitolách jsou poté probírány státy Evropy, kde je u každého uveden počet obyvatel, národnostní složení a vyznání nebo jazyk, kterým mluví v závislosti na důležitosti ukazatele u daného státu. Některé kapitoly také obsahují grafy, mapy nebo tabulky dokladující informace zmíněné ve výkladové části. Na konci učebnice je zahrnuta tabulka obsahující nejdůležitější údaje o jednotlivých státech každého kontinentu (údaje o Evropě jsou obsaženy v úvodní části tabulky). Mezi zmíněné údaje patří počet obyvatel v tisících v roce 2001, hustota zalidnění na 1 km², přírůstek obyvatel v procentech v roce 2001, podíl městského obyvatelstva v procentech, střední délku života mužů/žen a hlavní město spolu s jeho počtem obyvatel v tisících v roce 2002.

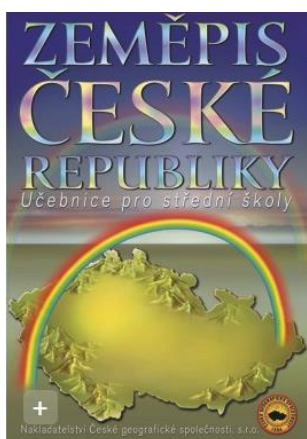

BIČÍK, I., B. JÁNSKÝ a kol. (2016): *Příroda a lidé Země*.
Vyd. 3.

Praha: Nakladatelství České geografické společnosti

- komplexní pohled na problematiku demografie Evropy
chybí

Problematika demografie je zahrnuta v celku „Sociální a hospodářská sféra“, konkrétně v kapitolách „Světová populace“, „Územní rozložení obyvatelstva“, „Vývoj světové populace“, „Struktura obyvatelstva“ a „Územní pohyb obyvatel“. Kapitoly nejsou zaměřeny na jednotlivé státy či kontinenty, ale charakterizují demografické ukazatele v celosvětové rovině. V rámci konkrétních příkladů demografických charakteristik Evropy je v celku uvedena věková pyramida obyvatelstva Česka, kartogramy hustoty zalidnění podle okresů/podle krajů/za celé území ČR, graf vztahů intenzity meziokresního stěhování v Česku a věkem migrantů a hlavní směry pohybu za prací v okrese Vsetín. V rámci celosvětové charakteristiky rozšíření náboženství z původních center vzniku a hlavních proudů mezistátní, pracovní motivované migrace na konci 90. let 20. století, jsou v učebnici zahrnuty dvě mapy. Tyto mapy svým obsahem popisují výše zmíněné ukazatele konkrétně i na evropském kontinentě.

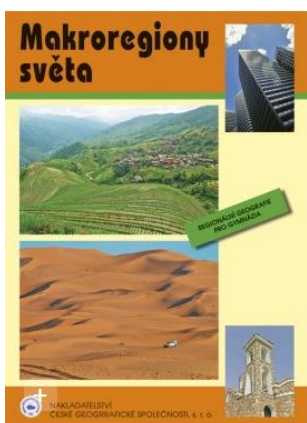

HOLEČEK, M. a kol. (2016): *Zeměpis České republiky*.
Vyd. 3.

Praha: Nakladatelství České geografické společnosti

- komplexní pohled na problematika demografie Evropy
chybí, demografie je zde popsána v rámci České republiky

Téma demografie České republiky je v učebnici zahrnuto v celku „Obyvatelstvo,“ konkrétně v kapitolách „Vývoj osídlení a zalidnění“ a „Obyvatelstvo“. V první kapitole je popsán historický vývoj zalidnění na území České republiky, tedy jednotlivé fáze demografické revoluce a faktory, které tento vývoj ovlivnily, jako např. průmyslová revoluce nebo vystěhovalectví. Kapitola taktéž obsahuje mapu znázorňující hustotu zalidnění, grafy vývoje počtu a přirozeného pohybu obyvatelstva. Druhá kapitola je více demograficky zaměřena, a to zejména na migraci, střední délku života, hustotu zalidnění, věkovou strukturu, národnostní skladbu a náboženské vyznání. Grafická část obsahuje grafy dokládající již výše zmíněné demografické charakteristiky.

BIČÍK, I. a kol. (2010): *Makroregiony světa*.

Praha: Nakladatelství české geografické společnosti

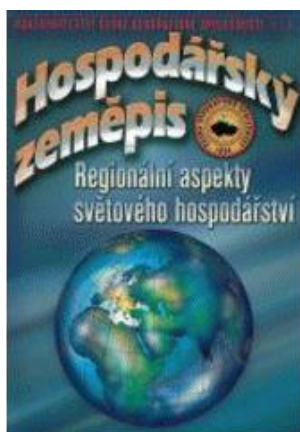
- komplexní pohled na problematiku demografie Evropy
chybí

Tématika demografie Evropy je zařazena v celku „Hospodářsky vyspělé makroregiony“ v kapitole „Evropa“. V úvodu kapitoly je umístěna mapa znázorňující jazykové oblasti Evropy. U jednotlivých makroregionů nebo konkrétních států je vždy uvedena demografická charakteristika, která je pro danou oblast podstatná, např. počet obyvatel, národ-

nostní složení, rozmístění obyvatelstva apod. V závěru učebnice se nachází tabulka „Vybrané charakteristiky států makroregionu Evropa (2008)“, která obsahuje tyto demografické charakteristiky – počet obyvatel v mil., gramotnost, délku dožití, počet obyvatel ve městech v procentech a populační přírůstek v procentech.

4.4.2. Učebnice pro obchodní akademie a hotelové školy

Nakladatelství České geografické společnosti vydalo tři učebnice pro obchodní akademie a hotelové školy: „Hospodářský zeměpis – Regionální aspekty světového hospodářství“, „Hospodářský zeměpis – Globální geografické aspekty světového hospodářství“ a „Zeměpis cestovního ruchu“. Všechny tři učebnice jsou graficky velmi podobně zpracované, v barevném provedení ve formátu B5. Výkladová část je dělena do větších tematických celků, které jsou poté děleny do kapitol případně podkapitol. Text je na straně dělen do dvou sloupců a pro lepší přehlednost jsou důležité informace opět zvýrazněny tučně nebo kurzívou, případně vloženy do barevného rámečku. Pro lepší srozumitelnost jsou do výkladové části vloženy obrázky, grafy, mapy a tabulky. Do barevných rámečků jsou též vloženy otázky a úkoly týkající se probírané látky umístěné na konci každé kapitoly. Odpovědi na ně je možné najít buď v průběhu dané kapitoly nebo je student nabádán, aby si je vyhledal sám.

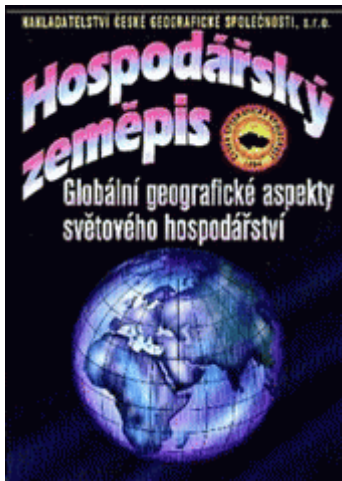

BAAR, V. (2018): *Hospodářský zeměpis – Regionální aspekty světového hospodářství*. Přep. Vyd. 3.

Praha: Nakladatelství České geografické společnosti

- komplexní pohled na problematiku demografie Evropy chybí

V celku „Evropské ekonomické centrum a jeho hlavní zájmová sféra“ je evropský kontinent rozdělen na kapitoly podle jednotlivých evropských makroregionů. Jediný stát, který zde tvoří samostatnou kapitolu, je Česká republika. V úvodu celku je vyobrazena mapa Evropy popisující srovnání životní úrovně evropské patnáctky. Každý makroregion je dále dělen na menší oblasti, v rámci kterých je doplněn stručný popis demografického ukazatele. Demografický ukazatel je zde uveden tehdy, pokud je v dané oblasti významný, např. hustota zalidnění, počet obyvatel nebo životní úroveň obyvatelstva.

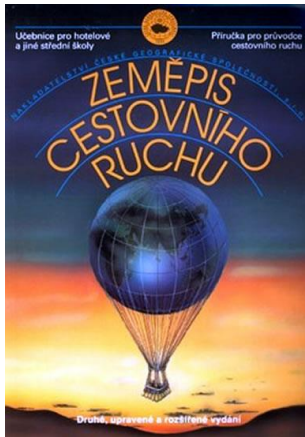

BIČÍK, I. a kol. (2017): *Hospodářský zeměpis – Globální geografické aspekty světového hospodářství*. Vyd. 3.

Praha: Nakladatelství České geografické společnosti

- komplexní pohled na problematiku demografie Evropy chybí

Učebnice obsahuje tabulku členění jazyků Indoevropské jazykové rodiny, která patří mezi základní charakteristiky demografie Evropy. Problematika demografie ve světovém měřítku je dále zahrnuta v tematickém celku s názvem „Sociální problémy lidstva“, v kapitole „Obyvatelstvo“ a „Sociální problémy a kulturní rozdíly“. První kapitola je rozdělena na čtyři podkapitoly, a to „Světová populace, demografické charakteristiky“, „Rozmístění obyvatelstva“, „Světový populační vývoj“, „Migrace obyvatelstva“. Druhá kapitola je rozdělena na tři podkapitoly s názvem „Sociální problémy“, „Jazyková rozmanitost – rasy, národy, kmeny, etnika“ a „Náboženská rozmanitost, civilizační sféry“. Jak již název napovídá, kapitola „Obyvatelstvo“ se zabývá základními demografickými charakteristikami v rámci celého světa. Jsou zde vysvětleny a popsány základní demografické pojmy, jako např. migrace, míra porodnosti či úmrtnosti. V kapitole je charakterizováno rozmístění, složení a počet světové populace, dále vlivy a příčiny, které jsou s rozmístěním obyvatelstva spojeny. Není opomenut ani popis průběhu demografické revoluce v různých částech světa. Poslední podkapitola je zaměřena na migraci obyvatelstva, její příčiny a dopady na místní obyvatelstvo. U každé charakteristiky jsou uvedeny konkrétní příklady (regiony, státy či města), kde jsou dané aspekty jasně viditelné. Druhá kapitola s názvem „Sociální problémy a kulturní rozdíly“ je zaměřena spíše na sociální sféru demografie. Pojednává o jazykové, náboženské, etnické a kulturní diferenciaci každého národa. Popisuje rozdílnou úroveň života v každé části světa, čím je způsobena a klasifikuje světové jazyky. Jsou zde charakterizovány různé druhy náboženství a jejich rozšíření ve světě. Obě dvě kapitoly jsou prokány tabulkami, mapami a grafy, které zpestřují vizuální stránku textu a obohacují látku o nové informace.

HOLEČEK, M., P. MARIOT, M. STRÍDA. (2013): *Zeměpis cestovního ruchu*. Vyd. 3.

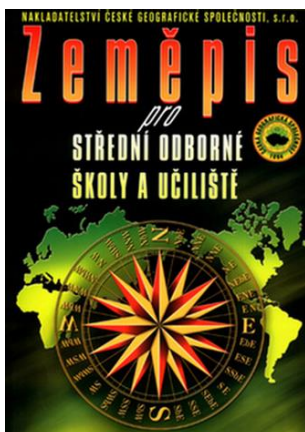
Praha: Nakladatelství České geografické společnosti

- komplexní pohled na problematiku demografie Evropy
chybí

Učebnice je zaměřena na zeměpis cestovního ruchu, proto z demografické charakteristiky Evropy obsahuje pouze údaje týkající se počtu obyvatel daného státu nebo počty obyvatel migrující do určité destinace na dovolenou. Výše zmíněné informace jsou obsažené v rámci celků „Zeměpis cestovního ruchu České republiky“ a „Zeměpis cestovního ruchu Evropy“.

4.4.3. Učebnice pro střední odborné školy a střední odborná učiliště

V rámci učebnic pro střední odborné školy a střední odborná učiliště vydalo nakladatelství pouze jednu učebnici s názvem „Zeměpis pro střední a odborné školy“. Učebnice je tematicky členěna na sedm celků např. „Krajina a životní prostředí“, „Zeměpis cestovního ruchu“ apod. Tyto celky jsou postupně děleny na menší kapitoly, ve kterých se rozvíjí a prohlubuje učivo základních škol, které má největší význam pro studenty výše zmíněných středních škol.

HOLEČEK, M. a kol. (2012): *Zeměpis pro střední odborné školy a učiliště*. Vyd. 2.

Praha: Nakladatelství České geografické společnosti

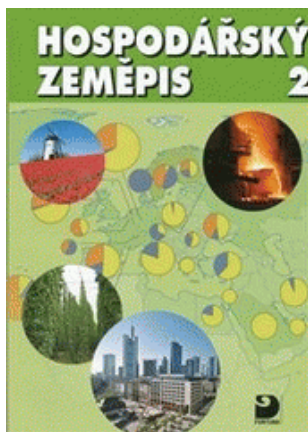
- komplexní pohled na problematiku demografie Evropy
chybí

V celku „Globální problémy lidstva“ je tematika demografie začleněna v kapitolách „Demografické problémy“, „Globální problémy zaostalosti“ a „Etnické a náboženské problémy“. Jak již názvy napovídají, kapitoly se potýkají s problémy lidstva na celosvětové úrovni, a to např. příčiny nerovnoměrného rozložení obyvatelstva, náboženské konflikty apod.

4.5. Hodnocení učebnic zeměpisu: Nakladatelství Fortuna

4.5.1. Učebnice pro obchodní akademie a jiné střední školy

Nakladatelství Fortuna vydává tři učebnice pro výuku zeměpisu směřované zejména pro obchodní akademie, kde téma demografie Evropy je zahrnuto pouze v učebnici „Hospodářský zeměpis 2“. Učebnice je v černobílém formátu A5, který je tvořen pouze výkladovou částí. Učební text je rozdělen na kapitoly podle jednotlivých evropských makroregionů, menší kapitoly jsou tvořeny konkrétními státy. Výjimkou jsou první a poslední kapitoly, které obsahují charakteristiku Evropy a její perspektivy. Tučně zvýrazněné důležité pojmy a pár obrázků tvoří jedinou výjimku v jinak celistvém a graficky nezajímavém textu. Učebnice je pro studenty velmi nepřehledná, monotónní a bez grafických prvků motivujících ke studiu (zajímavých úloh, map, grafů atd.).

SKOKAN, L. a kol. (2012): *Hospodářský zeměpis 2*. Vyd. 4.

Praha: Nakladatelství Fortuna

- komplexní pohled na problematiku demografie Evropy
chybí

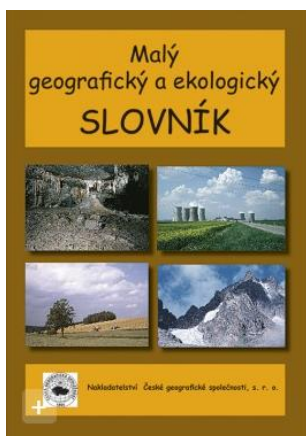
Učebnice se obsahově týká pouze evropského kontinentu, kde je v prvním celku „Evropa – celková charakteristika“ uvedena neúplná charakteristika demografie Evropy. Začleněny jsou tyto ukazatele charakterizující demografii – počet obyvatel, nejlidnatější stát, rozložení evropské populace hustota zalidnění, popis demografického vývoje, rozdělení etnických a náboženských skupin. V jednotlivých podkapitolách zaměřených na evropské státy je věnován tématu obyvatelstvo odstavec shrnující nejpodstatnější demografická data daného státu.

4.6. Hodnocení vybraných příruček pro učitele středních škol

Tabulka č. 2 – Seznam vybraných příruček pro učitele středních škol

Nakladatelství	Typ střední školy	Název příručky (rok vydání)	„Demografie Evropy“
Nakladatelství Česká geografická společnost, s.r.o. Praha	Příručky pro učitele SŠ	Malý geografický a ekologický slovník (2007)	ANO
		Poznáváme svět v číslech (2010)	ANO
		Základy zeměpis- ných znalostí (2010)	ANO

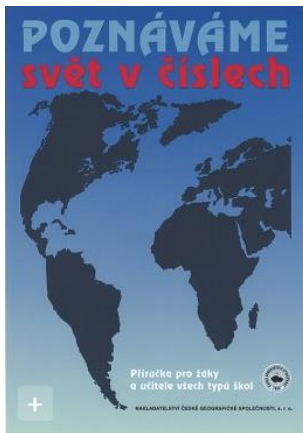
Nakladatelství České geografické společnosti vydalo tři příručky pro učitele středních škol: „Malý geografický a ekologický slovník“, „Poznáváme svět v číslech“ a „Základy zeměpisných znalostí“. Příručky pro učitele jsou velkou pomocí při tvorbě vyučovacího obsahu a zároveň zjednoduší práci ve školních hodinách.

MATĚJČEK, T. a kol (2007): *Malý geografický a ekologický slovník*.

Praha: Nakladatelství České geografické společnosti

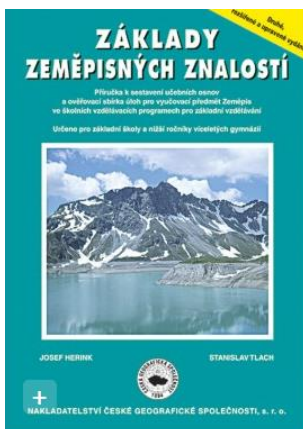
V příručce jsou vysvětleny základní pojmy týkající se demografie, jako např. demografie, migrace, porodnost, úmrtnost atd.

HERINK, J., P. ŠÁRA (2010): *Poznáváme svět v číslech.*

Praha: Nakladatelství České geografické společnosti

Příručka je koncipována formou tabulek, důležitých pojmů a čísel. Není zde obsažen žádný výkladový text. Všechna fakta jsou interpretována formou čísel, kterým je věnován vysvětlující komentář v rámci poslední kapitoly s názvem „Komentáře k obsahu tabulek“. Mezi uvedené demografické charakteristiky každého státu v Evropě patří – počet obyvatel, hustota zalidnění, městské obyvatelstvo, prognóza počtu obyvatel v roce 2025, průměrný roční přírůstek obyvatelstva, očekávaná délka života při narození, věkové složení obyvatelstva, gramotnost, hlavní etnické skupiny, náboženství a úřední jazyky.

HERINK, J., S. TLACH (2010): *Základy zeměpisných znalostí.* Vyd. 2.

Praha: Nakladatelství České geografické společnosti

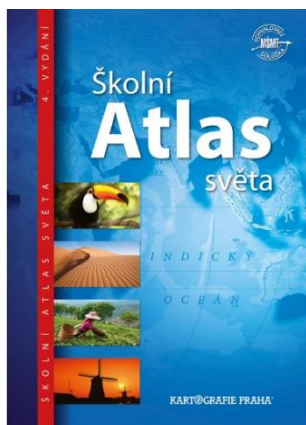
Příručka slouží jako pomocník k sestavení učebních osnov a také obsahuje kontrolní sbírku úloh. Téma demografie Evropy je obsaženo v rámci tematických okruhů s názvem „Regiony světa“, „Společenské a hospodářské prostředí“ a „Česká republika“. Příručka obsahuje rozpracované školní výstupy, která pomáhají učitelům při přípravě na školní hodinu.

4.7. Hodnocení atlasů: Kartografie Praha a.s.

Nakladatelství Kartografie Praha se svou tvorbou zaměřuje na vydávání atlasů pro gymnázia a jiné střední školy. Z ucelené řady šesti školních atlasů je téma demografie

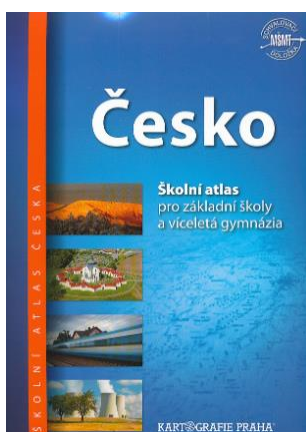
Evropy obsaženo ve třech z nich – „Školní atlas světa“, „Česká republika – školní atlas“, „Evropa – školní atlas“.

4.7.1. Atlasy pro gymnázia a jiné střední školy

KARTOGRAFIE PRAHA (2017): *Školní atlas světa*.
Vyd. 4.

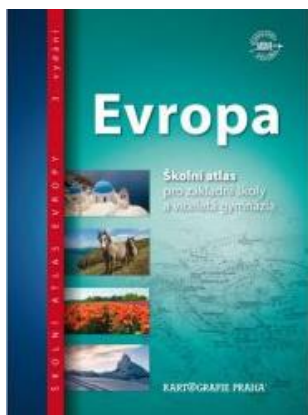
V atlase je začleněna charakteristika demografie Evropy ve formě map. Atlas obsahuje kartogramy tematicky zaměřené na hustotu zalidnění, rozšířenost jazyků a náboženství, přirozený přírůstek obyvatel a přirozený přírůstek obyvatel migrací. V porovnání s třetím vydáním je kartogram hustoty zalidnění doplněn šipkami znázorňující soudobé migrační proudy v Evropě. V aktualizovaném vydání je nově přidán kartogram charakterizující přírůstek obyvatel migrací, kde je také znázorněn kartodiagram počtu cizinců. Kartodiagram střední délky života je zahrnut v kartogramu přirozeného přírůstku obyvatelstva.

KARTOGRAFIE PRAHA (2018): *Česko – školní atlas*.
Vyd. 4.

V atlase se nachází kapitola „Obyvatelstvo“ obsahující kartogramy týkající se základních demografických ukazatelů České republiky – hustota zalidnění, přirozený přírůstek/úbytek obyvatel, migrační saldo, celkový přírůstek/úbytek obyvatel, míru urbanizace a nábo-

ženství. Nachází se zde také graf vývoje přirozeného přírůstku/úbytku obyvatel, kartogram zastoupení náboženského vyznání, tabulka rozdělení obyvatelstva podle národnosti v krajích a věková pyramida.

KARTOGRAFIE PRAHA (2017): *Evropa – školní atlas*.
Vyd. 3.

Charakteristika demografie Evropy je v atlase začleněna formou kartogramu znázorňujících základní demografické charakteristiky – hustota zalidnění, jazyky a náboženství spolu s tabulkou obsahující počty obyvatel jednotlivých evropských států. Atlas současně obsahuje kartodiagram střední délky života spolu s ukazateli porodnosti a úmrtnosti v daném regionu.

4.8. Shrnutí evaluace učebnic a atlasů zeměpisu pro SŠ a příruček pro učitele

Po dokončení evaluace učebnic, atlasů a příruček pro střední školy bylo zjištěno, že tematika demografie Evropy je zahrnuta v 15 z celkového počtu 22 (16 učebnic + 6 atlasů) učebních dokumentů. V každé z výše zmíněných učebnic a atlasů je problematika demografie Evropy obsažena alespoň okrajově. Nejpodrobněji je problematika charakterizována v učebnici od Státního nakladatelství, a.s. Praha „Geografie pro střední školy 3 – Regionální geografie světa“, v učebnici od nakladatelství Fortuna „Hospodářský zeměpis 2“, dále v atlasech vydaných nakladatelstvím Kartografie Praha, a.s. „Školní atlas světa“ a „Evropa – školní atlas“. Ve většině učebnic byla tematika demografie Evropy zmíněna pouze okrajově, a to buď v rámci světové charakteristiky demografie nebo v rámci demografické charakteristiky konkrétního státu či regionu. Do hodnocení byly taktéž zařazeny 3 vybrané příručky pro učitele středních škol. Problematika demografie Evropy je zde popsána pouze v rámci pojmů, čísel nebo očekávaných výstupů žáka.

Je nutno konstatovat, že žádná z výše zhodnocených učebnic neobsahuje kompletní charakteristiku demografie Evropy. Nejucelenější obrázek o evropské populaci (nejen po obsahové, ale i grafické stránce) je vytvořen v učebnici od Státního nakladatelství, a. s. Praha „Geografie pro střední školy 3 – Regionální geografie světa“. Kromě charakteristiky migrace na evropského území jsou zde zmíněny, vždy alespoň okrajově, všechny základní demografické ukazatele. Učebnice je jak po grafické, tak po obsahové stránce velmi dobře zpracována.

5. Návrh didaktického modelu Demografie Evropy

Návrh Didaktického modelu na téma demografie Evropy je vytvořen pro výuku na středních školách v rámci vyučovacího předmětu zeměpis. Jelikož se předmět nachází na pomezí průřezových témat Výchova v evropských a globálních souvislostech a Multikulturní výchova, lze navržený didaktický model použít i ve výuce předmětů tematicky příbuzných. Publikace, které jsem použila pro sestavení didaktického modelu jsou obsaženy v podkapitole „Zhodnocení dostupné literatury“. Jako primární zdroj informací byly použity knižní publikace, data byla vyhledána zejména na internetových stránkách, a to hlavně z důvodu jejich aktuálnosti.

Didaktický model je navržen pro výuku ve dvou různých variantách. Základní model je sestaven pro výuku tématu demografie Evropy v zeměpisu s délkou trvání čtyř vyučovacích hodin. Rozšířený výukový model je určen pro výuku v nadstavbovém zeměpisném semináři se stejnou hodinovou dotací, tedy čtyř vyučovacích jednotek. Rozšířený didaktický model je zaměřen hlavně na témata, která nejsou zmíněna v základní verzi. Objevují se zde ale i poznatky, která jsou zakomponovány v základní verzi. Témata jsou v rámci výuky v semináři soustředěna na specifickou oblast, tak aby problematika žáky obohatila o zajímavé informace. Základní verze je označena písmenem Z (zkratka slova zeměpis), rozšířená verze je označena písmeny ZS (zkratka slov zeměpisný seminář). Každá verze didaktického modelu vždy obsahuje učební texty, pracovní listy, didaktický test, vzorové řešení pracovních listů a didaktického testu, metodické pokyny pro vyučujícího a doprovodnou prezentaci v PowerPointu.

Cílem základní verze didaktického modelu je představit žákům klíčové demografické charakteristiky týkající se obyvatel Evropy. Všechny vyučovací hodiny v základní verzi jsou koncipovány tak, aby žáci měli možnost si procvičit znalosti získané z učebních textů. V didaktickém modelu jsou zahrnuty aktivity, při kterých má žák možnost projevit svůj názor a tím si otestovat, které informace si byl schopen zapamatovat. Jelikož jsou žákům učební texty poskytnuty předem a pracovní listy získá v hodině, stručný zápis je zahrnut pouze v bodech na konci vyučovací jednotky. Na první pohled se může zdát, že některé hodiny obsahují mnoho aktivit. Zde je důležité brát v potaz, že výuka je realizována na střední škole, žáci jsou tudíž starší a práce jim nezabere tolik času, jako žákům na základní škole. Tento fakt byl potvrzen při testování didaktického modelu na pilotní skupině žáků, kdy v rámci každé vyučovací jednotky byl splněn plán hodiny.

Cílem rozšířené verze didaktického modelu je poskytnout žákům možnost dozvědět se informace, které prohloubí jejich znalosti ze základní verze. Do výuky v hodinách jsou zařazena témata, která pomáhají žákům vytvořit si komplexnější představu o evropské populaci a doplnit informace, které propojí nové poznatky s již získanými. Hodiny jsou z větší části založené na žákově aktivní činnosti. Učitel vykonává funkci spíše poradenskou, je nápomocen při doplňujících dotazech či případných nejasnostech a zastává roli moderátora při vybraných aktivitách. Forma zápisu je vykonávaná stejným způsobem jako ve verzi základní.

5.1. Didaktický model Demografie Evropy – Základní verze (Z)

Učební texty didaktického modelu jsou v základní verzi sestaveny do výuky zeměpisu na střední škole v délce trvání čtyř vyučovacích hodin. Jelikož nejsou známy žákovy prekoncepty o dané tématice, je učební texty sestaveny tak, aby žáka seznámili se základními demografickými ukazateli evropské populace v praxi. Žák by si měl po absolvování didaktického modelu osvojit základní znalosti o tématu demografie Evropy. Učební text je rozvržen do čtyř na sebe navazujících témat, která jsou rozdělena podle jednotlivých vyučovacích hodin – obecný úvod do problematiky demografie Evropy (první hodina), přirozená měna obyvatelstva (druhá hodina), migrace (třetí hodina) a etnicita obyvatel (čtvrtá hodina). Na začátku každé hodiny učitel vždy připomene demografické ukazatele týkající se tématu dané hodiny, aby si žáci mohli vytvořit představu, na čem se vyučovací jednotka bude zakládat. Učební texty zároveň obsahují mnoho grafů a obrázků, které ilustrují látku probranou v hodině, dělají text graficky přehlednější a pomáhají žákům vytvořit si lepší představu o dané problematice. Kromě první vyučovací jednotky musí být texty žákům poskytnuty nejpozději na předchozí hodině daného předmětu, aby žáci měli čas na její prostudování. Zároveň je důležité žákům sdělit, aby si látku prostudovali. Je potřeba jim tuto informaci připomenout na konci každé hodiny. Učební texty poskytnou žákům základní přehled o probírané tématice. Tím bude práce v hodině jednodušší, rychlejší a efektivnější. Učitelé mají možnost žákům text předat nejen v tištěné, ale i v elektronické verzi.

Pracovní listy jsou sestaveny tak, aby korespondovaly s učebními texty. Úkoly v nich jsou vytvořeny za účelem rozvíjení klíčové kompetence (kompetence k učení, k podnikavosti, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální a kompetence občanská), které jsou důležité pro osobní rozvoj žáků a jejich uplatnění ve společnosti. Žáci dostanou

pracovní listy vždy v průběhu dané hodiny. Pro první vyučovací jednotku představuje pracovní list pouze tabulka vytvořená pro metodu VCHD. Na další tři hodiny byly vytvořeny vždy oboustranné pracovní listy. Ty obsahují takové úkoly, aby žáky zaměstnaly v průběhu učitelova výkladu a zároveň mu poskytly kontrolu jejich pozornosti. Pracovní listy obsahují cvičení, která:

- slouží k aktivizaci žáka
- jsou sestaveny tak, aby pomohly zopakovat látku z minulé hodiny
- pomáhají osvojit si všechny důležité pojmy z probírané látky
- procvičují látku probranou v hodinách
- zahrnují práci se školním atlasem
- mohou být zadána žákům za domácí úkol

Pracovní listy poslouží nejen jako pomůcka pro práci v hodině, ale představuje i jistou formu zápisu. Možnost vypracování cvičení v pracovním listu nabízí žákům únik před stereotypní aktivitou v hodině a pouhým poslechem výkladu od vyučujícího.

Didaktický test je sestaven tak, aby ověřil poznatky žáků získané v rámci didaktického modelu. V didaktickém testu je zahrnuto celkem osm cvičení, které obsahují různé typy úkolů – otevřené a uzavřené otázky, popis grafu, určení pravdivosti výroku a výpočet statistických údajů. Úkoly jsou vytvořené tak, aby pokryly nejdůležitější body z probrané látky a poskytly učiteli zpětnou vazbu o žákových znalostech. Testové otázky nejsou konstruovány tak, aby na ně žák musel rozsáhle odpovídat. Jednotlivé úkoly mají za cíl otestovat, zda žák získal přehled o základních charakteristikách evropské populace.

Vzorové řešení pracovních listů a didaktického testu umožňuje vyučujícímu snadnější a rychlejší kontrolu žákova výkonu. Pokud učitel bude chtít, může si pracovní listy kdykoliv po jejich vyplnění vybrat a zkontrolovat jejich správnost, udělat si přehled o žákově průběžných znalostech a jeho aktivitě v hodině. Poslouží mu tak jako zpětná vazba žakovy práce. Didaktický test se skládá z osmi úkolů s maximálním počtem získání maximálně 20 bodů. Bodové hodnocení jednotlivých úkolů je podrobně rozepsáno přímo v souboru se vzorovým řešením didaktického testu. Návrh bodového ohodnocení didaktického testu vypadá takto: 20–18 bodů = 1, 17–14 bodů = 2, 13–8 bodů = 3, 7–4 body = 4, 3–0 bodů = 5.

Metodické pokyny pro vyučujícího představují návod, jak by měly být učební materiály didaktického modelu správně použity. Díky nim má vyučující možnost se dozvědět, jak s učebními materiály co nejefektivněji zacházet a hodina tak měla co nejsvižnější tempo. Metodické pokyny obsahují instrukce, jak by měla každá hodina probíhat, kolik času věnovat jednotlivým aktivitám a kdy žákům rozdat učební texty a pracovní listy.

Doprovodná prezentace v PowerPointu je vytvořena tak, aby korespondovala s učebním textem a pracovními listy. Zároveň obsahuje obrázky a grafy, které ilustrují probírané téma, vytvářejí lepší představu o dané látce a motivují žáky k práci v hodině. Součástí prezentace jsou otázky podněcující žáky k zamyšlení a vybrané úkoly z pracovního listu. Žákům je pomocí prezentace umožněno změnit monotónní aktivitu v lavici a více kooperovat s učitelem a třídou. Prezentace dále slouží učiteli jako pomocný materiál doplňující výklad. Na závěr každé vyučovací jednotky prezentace obsahuje snímek s nejdůležitějšími body celé hodiny, které by si měli žáci opsat do sešitu.

5.1.1. Návrh průběhu vyučovacích hodin (Z)

Návrh průběhu vyučovacích hodin je rozdělen do čtyř na sebe navazujících vyučovacích jednotek. Téma každé hodiny představují konkrétní demografické ukazatele. Výuka didaktického modelu Demografie Evropy by měla vypadat následovně.

1. Vyučovací hodina

Učební text: Z1A – „Kam kráčíš, Evropo?“

Pracovní list: Z2A

Doprovodná prezentace: Z6 – snímek 1-6

Obsahem první kapitoly s názvem „Kam kráčíš, Evropo?“ je seznámit žáky s tématem demografie Evropy na úrovni obecného úvodu. Hodina bude probíhat formou metody VCHD. Cílem hodiny je, aby si žáci uvědomili, jaké konkrétní poznatky již mají o evropském obyvatelstvu a co více by se o něm chtěli a měli dozvědět. Žákům bude poskytnuta tabulka (nutná pro metodu VCHD) a pracovní list s učebním textem, které jim taktéž poslouží jako forma zápisu. V hodině bude současně použit školní atlas s mapou hustoty zalidnění Evropy.

První vyučovací hodina zahrnuje obecný úvod do problematiky demografie Evropy. Hodina probíhá formou metody VCHD, ve které jsou obsaženy všechny tři fáze vyučovacího procesu – evokace, uvědomění si významu a reflexe. Učitel na tabuli promítne prezentaci v PowerPointu (Z6), snímek 1 a 2. V úvodu hodiny je žákům představeno téma demografie Evropy a vysvětleny základní demografické charakteristiky, které jsou s tématem spojeny. Poté učitel žákům rozdá pracovní list (Z2A), který představuje tabulka pro metodu VCHD. Následně je vysvětlena podstata této metody, snímek 3, a udělen první samostatný úkol, snímek 4. Tabulka pro metodu VCHD je rozdělena do tří sloupců pojmenovaných písmeny V, CH a D. První sloupec s názvem V značí zkratku slov „Vím nebo myslím si, že vím“, druhý sloupec s názvem CH značí zkratku slov „Chtěl bych se dozvědět“ a třetí sloupec s názvem D značí zkratku slov „Dozvěděl jsem se“. Do těchto tří sloupců si žáci postupně v průběhu hodiny vypisují různé informace. Obsahem prvního úkolu je zamyšlení se nad tím, které konkrétní poznatky jsou si žáci schopni vybavit ve spojení s evropskou populací (počet obyvatel, jejich rozmístění, náboženské vyznání apod.). Vyučujícímu se poprvé nabízí možnost zjistit, jaké prekoncepty žáci o evropské populaci mají. Informace, kterými jsou si žáci jisti, mají za úkol napsat do prvního sloupce s názvem V. Po jeho vyplnění žáci učiteli sdělí, k jakým poznatkům dospěli. Diskuze nad poznatky probíhá metodou „Řeky“, kdy se žáci navzájem obohacují o nové informace, případně staví na již získaných. Učitel s žáky o informacích sepsaných v prvním sloupci diskutuje a zároveň jejich odpovědi záměrně zpochybňuje v návaznosti na druhý sloupec. Záměrné zpochybňování odpovědí má za cíl vyvolat u žáků hlubší zamyšlení nad získanou informací a vytvořením nových otázek, které by je mohli v další části zajímat. Po diskuzi se žáci zaměří na druhý sloupec s názvem CH, kdy se zamyslí, co by se chtěli o evropské populaci dozvědět. Nápadů na otázky jsou čerpány jak z předchozí diskuze, tak z vlastních zkušeností. Informace jsou do druhého sloupce pro lepší přehlednost a srozumitelnost sepisovány formou číslovaných otázek. Po ukončení této části je žákům rozdán list s učebním textem (Z1A), ve kterém by měli nacházet odpovědi na otázky položené ve druhém sloupci. Nalezené odpovědi si podtrhávají a u informací, které jim přijdou zajímavé, si dělají hvězdičky. Po přečtení učebního textu si žáci na základě získaných odpovědí doplní poslední sloupec s názvem D. Odpovědi jsou číslovány v kontextu s číslem otázky v předchozím sloupci. Doplněny jsou nejen odpovědi na položené otázky ale také informace, které žákům přišly zajímavé. Odpovědi do posledního sloupce žáci formulují vlastními slovy, čímž jsou nuceni nad jejím obsahem hlouběji přemýšlet. Učitel na tabuli promítne snímek 5 a 6. Tím zahájí závěrečnou diskuzi nad informacemi, které

se žáci z textu dozvěděli. Na závěr hodiny je třídě zadán domácí úkol v podobě vyhledání odpovědí na otázky, na které nebyly nalezeny odpovědi v učebním textu. Tabulka pro metodu VCHD představuje formu zápisu informací získaných v hodině. Současně je třídě rozdán učební text (Z1B) na další hodinu. Ten může také posloužit jako opora při vyhledávání odpovědí na otázky z domácího úkolu.

2. Vyučovací hodina

Učební text: Z1B – „Přirozená měna obyvatel Evropy“

Pracovní list: Z2B

Doprovodná prezentace: Z6 – snímek 7-14

Druhá kapitola má název „Přirozená měna obyvatel Evropy“. Učební text se podrobně věnuje procesu první demografické revoluce, se zaměřením na průběh míry úmrtnosti a porodnosti spolu s příčinami a důsledky jejich poklesu. Kapitola se dále zabývá tzv. babyboolem, irským hladomorem a druhou demografickou revolucí. Zmíněn je také průběh vývoje počtu obyvatel v Evropě od počátku průmyslové revoluce spolu s prognózami vývoje evropské populace do budoucna. Cílem kapitoly je, aby si žáci uvědomili, jakým tempem rostl počet obyvatel, které faktory růst ovlivnily a jak bude vypadat struktura evropské populace podle předpovědí dalších desetiletích. Žáci se v hodině naučí počítat přirozený přírůstek v absolutních hodnotách. Pro lepší představu je žákům ukázán i výpočet přirozeného přírůstku s relativními hodnotami, ale pouze na příkladu jednoho státu.

V úvodu druhé hodiny je zkontrolován domácí úkol a zopakováno téma minulé hodiny pomocí otázek jako např. Jaké základní demografické ukazatele znáš? Kde se evropské obyvatelstvo nejvíce koncentruje? apod. Následně učitel žákům sdělí téma hodiny a nastíní její průběh, prezentace (Z6) snímek 7. Vyučující připomene žákům demografické ukazatele důležité pro dnešní hodinu, např. přirozený přírůstek, úmrtnost, porodnost a plodnost. Pomocí těchto ukazatelů učitel naváže první aktivitou převzatou z Nápadníku Scio (Čechová, 2006), konkrétně „Putovní mikrofon“. Vyučující na tabuli promítne snímek 8, který žákům poslouží jako pomocný prvek při aktivitě zaměřené na proces první demografické revoluce. Pomocí aktivity si učitel prověří, zda se žáci seznámili s učebním textem. Učitel žákům vysvětlí její průběh spolu s cílem, kterým je pochopení procesu první demografické revoluce, jeho příčin a důsledků. Žáci mohou být posazeni do kruhu

nebo zůstat sedět v lavicích, tedy v řadách. Pro aktivitu je potřeba mikrofon nebo stačí použít jakýkoliv symbolický předmět, např. zmuchlaný papír, který bude mikrofon představovat. Vyučující zahájí aktivitu tím, že žákům sdělí jakoukoliv informaci o první demografické revoluci (např. Demografická revoluce představuje souhrnný název pro změny, kterými prošla evropská populace v průběhu 19. a 20. století). Následně předá „mikrofon“ žákovi, který je vedle něj v kruhu, případně prvnímu v řadě. Jelikož je důležité, aby žáci formulovali poznatky v celých větách, je jejich úkolem informaci stručně zopakovat a navázat větou další. Takto pokračuje aktivita, dokud nejsou vyčerpány všechny podstatné informace. Učitel zároveň zapisuje poznatky na tabuli a do aktivity nezasahuje. Po vyčerpání informací učitel celou aktivitu shrne a opraví případné chyby či nepřesnosti. V další části hodiny vyučující rozdá pracovní list (Z2B), zároveň si žáci nachystají kalkulačku. Znalosti z aktivity „Putovní mikrofon“ mají žáci za úkol v rámci individuální práce shrnout v úkolu č. 1. Ve výkladu, který bude následovat, se učitel podrobněji zaměří na demografickou revoluci, konkrétně na pokles míry porodnosti a úmrtnosti, babylon a hladomor v Irsku, snímek 9. V jeho průběhu mají žáci za úkol vypracovat cvičení č. 2 a 3, čímž učitel aktivuje jejich pozornost. Pokračuje výkladem o druhé demografické revoluci, na konci kterého se žáků zeptá, co bylo jejím důsledkem, snímek 10. Žáci se na základě učitelova výkladu snaží přijít na správnou odpověď a tím podníí jejich aktivitu. Pokud si neví rady, učitel se žáky pomocí tabulky (snímek 10) snaží nasměrovat. V návaznosti na odpověď žáci vyplní úkol č. 4. K lepší představě o poklesu míry plodnosti použije učitel snímek 11, který obsahuje graf vývoje míry plodnosti v letech 1960–2017. Učitel graf s pomocí znalostí z učebního textu okomentuje. V souvislosti s nízkou mírou plodnosti, učitel žákům zadá k vypracování úkol č. 5. Na základě poznatků, které doposud získali, se žáci pokoušejí společně určit prognózy budoucího vývoje, snímek 12. V případě, že si žáci neví rady, se je učitel snaží navést ke správným odpovědím. Ve vztahu k výše zmíněné skutečností se žáci naučí počítat přirozený přírůstek a určit, kdy se jedná o přirozený růst nebo úbytek, úkol č.7. Žákům je vysvětleno, jak se počítá přirozený přírůstek. K výpočtu žáci použijí kalkulačku. Učitel na tabuli promítne tabulku a společně s žáky spočítá první stát, snímek 13. Zbytek tabulky třída vypočítá samostatně. V rámci kontroly žáci výsledky pouze nahlásí a učitel je zapíše na tabuli. Současně žáci určí, zda se u vypočítané hodnoty jedná o přirozený přírůstek nebo úbytek. Po jejím vyplnění učitel žákům sdělí, že hodnoty jsou vypočítány v absolutních číslech. Na příkladu Rakouska žákům na tabuli ukáže, jak hodnotu přepočítat na čísla relativní. Žákům je sdě-

leno, že přepočítaná hodnota představuje přirozený přírůstek na 1000 obyvatel a v demografii je používána častěji než hodnota absolutní. Jako poslední žáci vypracují úkol č. 8. Křížovka poslouží jako kontrola získaných poznatků. Při jejím správném vyplnění žákům vyjde tajenka, která poskytne učiteli zpětnou vazbu správnosti odpovědí. Na konci hodiny učitel zadá za domácí úkol cvičení č. 6 a v nejdůležitějších bodech shrne téma hodiny, snímek 14. Na jeho základě si žáci udělají zápis do sešitu. Učitel v závěru hodiny rozdává učební text (Z1C) na další hodinu.

3. Vyučovací hodina

Učební text: Z1C – „Migrace a Evropa“

Pracovní list: Z2C

Doprovodná prezentace: Z6 – snímek 15-21

Třetí kapitola se zabývá tématem „Migrace a Evropa“. V úvodu učebního textu je obsažen stručný popis migrace na evropské půdě do konce první světové války. V následujícím období je brán větší zřetel na konkrétní příklady migrace – dekolonizace v meziválečném období, příchod tzv. gastarbeiterů v období po druhé světové válce, změna v evropské migraci na přelomu 20. a 21. století, evropská uprchlická krize v roce 2015 a 2016 a současný stav migrantů na evropském území. Žáci se v průběhu hodiny naučí počítat migrační saldo a dozví se, kde všude ve světě se nacházely kolonie evropských států. Cílem kapitoly je žákům přiblížit vliv migrace na celkovou strukturu evropské populace.

V úvodu třetí hodiny učitel společně s žáky zkontroluje úkol z hodiny minulé (cvičení č. 6). Tím dojde i ke stručnému zopakování látky. Učitel nastíní žákům téma třetí hodiny, její průběh a na tabuli promítne prezentaci (Z6), snímek 15. Třetí hodina bude na přirozenou měnu navazovat migrací neboli mechanickou měnou. Učitel vysvětlí rozdíl mezi přirozenou a mechanickou měnou. Učitel s žáky hovoří na téma migrace – směřuje téma k připomenutí co to je migrace, emigrace, imigrace, „push“ a „pull“ faktory. Ve zkratce sdělí, co pro evropskou populaci znamenala migrace v historickém kontextu. Žáci si mezi sebou rozdají pracovní listy (Z2C) a nachystají si školní atlas a kalkulačku, které budou potřebovat k vypracování několika úkolů. Jako první je žákům zadán k vypracování úkol č.1. Žáci budou pracovat ve dvojicích z důvodů vzájemné kooperace a případných nejasností v textu. Text je sestaven tak, aby žáci pomocí jednoduché dedukce (po předchozím přečtení učebního textu) přišli na chybějící výrazy. Po doplnění chybějících slov v textu

dojde ke společné kontrole – vybraní žáci čtou text a doplňují chybějící výrazy. Učitel má tak možnost udělat si přehled, zda se žáci seznámili s učebním textem. V návaznosti na učební text učitel zahájí výklad zaměřený na migraci během 1. světové války, dekolonizaci a tzv. gastarbeitery, snímek 16. Během výkladu učitel pokládá žákům otázky (sepsané ve snímku 16), čímž jim dává možnost se aktivně zapojit do jeho výkladu. Dvě následující cvičení, která po výkladu žáci dostanou k vypracování, slouží k zopakování informací zmíněných učitelem. Žáci mají za úkol zodpovědět otázku ve cvičení č. 2. Další aktivita se týká práce s mapou. K vypracování je zadán úkol č. 4. Žáci s pomocí školního atlasu vyhledají, kterým státům patřily kolonie zakreslené ve slepé mapě. Učitel nechá žákům čas na vypracování úkolu a mezitím promítne slepou mapu na tabuli, snímek 17. V rámci kontroly správnosti odpovědi se učitel ptá žáků, které příkladové státy představovaly jednotlivé kolonie a k jakému evropské mocnosti patřily. Učitel pokračuje ve výkladu, kde naváže migrací na přelomu 20. a 21. století, snímek 18. Úkol č. 5 žáci vypracují v rámci individuální práce po skončení výkladu. Hromadná kontrola proběhne pomocí diskuze, při které žáci s učitelem vyjasňují pravdivost výroků. V poslední fázi hodiny bude vypracován úkol č. 3, ke kterému je potřeba kalkulačka. Učitel vysvětlí, co to je migrační saldo, jak se počítá a jak určit migrační přírůstek a úbytek. Na příkladu prvního státu v tabulce je žákům názorně ukázán výpočet. Následně jim je ponechán čas na dopočítání celé tabulky. Učitel promítne tabulku na tabuli, snímek 19, kde dojde k její kontrole pomocí společného doplnění. Učitel nadiktované výsledky doplňuje do tabulky, zatímco žáci určují, zda jde o migrační růst nebo úbytek. V závěru hodiny učitel hovoří s žáky o migrační krizi, která proběhla v letech 2015 a 2016 (vysvětlen je rozdíl mezi uprchlíkem a ekonomickým migrantem), snímek 20. Závěrem hodiny učitel shrne nejdůležitější body celé hodiny, snímek 21 a žáci si udělají zápis do sešitu. Učitel rozdá učební text (Z1D) na další hodinu.

4. Vyučovací hodina

Učební text: Z1D – „Etnicita, jazyky a náboženství v Evropě“

Pracovní list: Z2D

Doprovodná prezentace: Z6 – snímek 22-30

Čtvrtá kapitola má název „Etnicita, jazyky a náboženství v Evropě“. V kapitole je nastíněno etnické složení obyvatel, vysvětlen pojem multikulturalismus a uvedeny příklady multietnických států (Španělsko, Belgie). V rámci evropských jazyků je naznačen

jejich vývoj a podrobně popsána Indoevropská jazyková rodina. Posledním bodem kapitoly je náboženství. V Evropě hraje důležitou roli sekularizace, proto je zde vysvětlen její dopad na život obyvatel spolu se státy, kde je její vliv nejcitelnější. Jelikož je křesťanství nejvyznávanějším evropským náboženstvím, je pozornost věnována rozmístění jeho tří základních směrů. Cílem hodiny je, aby si žáci uvědomili kulturní hodnoty evropských národů.

V úvodu čtvrté hodiny učitel rozdává žákům pracovní list (Z2D). a sdělí žákům, ať si nachystají atlas a kalkulačku, které budou potřebovat k vypracování několika cvičení z pracovního listu. Kalkulačka je použita hned v úkolu č. 1, pomocí kterého dojde ke zopakování pojmů z minulých hodin, výpočtu migračního salda a přirozeného přírůstku. Učitel žáky záměrně neupozorní na prohození hodnot důležitých pro výpočet přirozeného přírůstku. Zjistí tak, zda žáci opravdu nad výpočtem přemýšlejí a pouze neodečítají náhodná čísla. Učitel pomocí prezentace (Z6) tabulku promítne na tabuli, snímek 22, a s žáky ji vyplní. Vyučující zapisuje diktované hodnoty do tabulky a žáci určují příčinu růstu počtu obyvatel. Následně učitel seznámí žáky s tématem hodiny a nastíní její průběh. V návaznosti na minulou hodinu učitel s žáky krátce diskutuje, jak migrace ovlivnila rozšíření kulturních znaků. Následuje výklad, ve kterém je nastíněn historický vývoj spolu se současným rozšířením etnických skupin v Evropě, snímek 23. Žáci v průběhu výkladu vyplní úkol č. 2 a 3. Učitel si tak má možnost ověřit, zda žáci dávali pozor. Vyučující pokračuje výkladem na téma jazyků Indoevropské jazykové rodiny v Evropě, snímek 24. Na jeho konci položí žákům otázku, zda ví, který z jazyků Indoevropské jazykové rodiny je nejrozšířenější? Tím aktivuje jejich činnost a naváže zadáním cvičení č. 5. Cvičení č. 5 je vypracováno s pomocí atlasu. V rámci kontroly učitel žáky postupně vyvolává a ptá se na správné zařazení jazyka, snímek 25. Jako poslední kulturní znak je žákům představeno náboženství. Nejprve je vypracován úkol č. 7, ke kterému je opět potřeba atlas. Na základě tohoto cvičení si žáci udělají přehled o náboženství, jednotlivých směrech a jejich rozložení na evropském území. Následně učitel společně s žáky cvičení stručně shrne, snímek 26. Učitel naváže výkladem o náboženství, v průběhu kterého žáci vyplní otázku č. 6. Následně se vyučující zeptá, jaké náboženství v současnosti způsobuje nepokoje na evropském území, snímek 27. Ten reprezentuje zastoupení jednotlivých náboženských směrů (včetně islámu) ve vybraných státech Evropy, které učitel okomentuje. V poslední části hodiny se žáci zamyslí nad úkolem č. 4. V tomto cvičení by

žáci měli zužitkovat doposud nabyté znalosti v rámci demografie Evropy. Jelikož je cvičení komplexnější, žáci nejdříve pracují ve dvojicích. Poté v rámci rozvíjení klíčových kompetencí třída diskutuje, zda jsou státy zahrnuté v tabulce národnostně jednotné nebo ne, snímek 28. Na závěr učitel shrne celou hodinu, snímek 29, a žáci si udělají zápis do sešitu. Učitel zakončí hodinu tím, že v nejdůležitějších bodech shrne informace o evropské populaci, snímek 30. Vyučující rovněž prozradí žákům, že na začátku další, tedy páté hodiny, proběhne didaktický test (Z4). Ten prověří jejich znalosti získané z problematiky demografie Evropy.

5.2. Didaktický model Demografie Evropy – Zeměpisný seminář (ZS)

Učební texty pro zeměpisný seminář jsou sestaveny pro výuku v délce trvání čtyř vyučovacích jednotek. Témata jednotlivých vyučovacích jednotek jsou – kojenecká úmrtnost, naděje dožití a příčiny úmrtí (první hodina), věkový medián, míra sňatečnosti a rozvodovosti (druhá hodina), vzdělanostní a jazyková struktura (třetí hodina) a migrační politika (čtvrtá hodina). Po obsahové stránce učební texty představují nadstavbové informace k základní verzi didaktického modelu. Pro lepší pochopení demografických charakteristik se některé části učebního textu dotýkají informací zmíněných v základní verzi. Tyto informace jsou podstatné pro chápání učiva v širším kontextu. Učitel si tímto způsobem může udělat přehled o tom, co vše si žáci byli schopni zapamatovat. Demografické ukazatele vyučované v zeměpisném semináři byly zvoleny tak, aby na základě témat vyučovaných v základní verzi, žákům vytvořili ucelenější představu o evropské populaci. Jelikož jsou učební texty určeny spíše pro starší žáky, obsahují větší množství statistických údajů. Hodiny jsou proto koncipovány volnějším tempem a aktivity více orientovány na žakovu aktivitu. Vyučovací jednotky celkově obsahují méně výkladu a více aktivit zaměřených na ústní projev žáků. Jsou tak posilovány mezipředmětové vztahy a rozvíjeny klíčové kompetence. Učební texty současně obsahují obrázky a grafy, které ilustrují probírané demografické charakteristiky a graficky dělají text přehlednější. Učební texty musí být žákům poskytnuty nejpozději na předchozí hodině daného předmětu, aby žáci měli čas na její pročtení. Zároveň je důležité žákům sdělit, aby si látku prostudovali. Je potřeba jim tuto informaci připomenout na konci každé hodiny. Učební texty poskytnou žákům základní přehled o probírané tematice v další hodině. Tím bude práce v hodině jednodušší, rychlejší a efektivnější. Učitel má možnost žákům text předat nejen v tištěné, ale i v elektronické verzi.

Pracovní listy sestavené pro zeměpisný seminář v délce trvání čtyř vyučovacích jednotek jsou vytvořené tak, aby aktivity v hodině spíše doplňovaly. Jelikož je didaktický model pro zeměpisný seminář určen starším žákům, obsahuje více statistických údajů. Aktivity jsou proto zaměřené z větší části na žákův ústní projev a pracovní listy tedy neobsahují tolik cvičení. Úkoly v nich zahrnuté shrnují poznatky získané v hodině a ilustrují výklad prezentovaný učitelem. Výjimkou je pracovní list pro čtvrtou vyučovací jednotku, který představuje novinový článek. Reprezentuje tedy spíše zdroj informací potřebný pro aktivitu v hodině než pomůcku pro zopakování učiva.

Didaktický test je sestaven tak, aby ověřil poznatky žáků získané v rámci didaktického modelu. V didaktickém testu je zahrnuto celkem šest cvičení, které obsahují různé typy úkolů – otevřené otázky, popis grafu, utváření správných dvojic a určení pravdivosti tvrzení. Úkoly jsou vytvořené tak, aby pokryly nejdůležitější body z probrané látky a poskytly učiteli zpětnou vazbu o žakových znalostech. Některé úkoly mají oproti úkolům v základní verzi komplexnější charakter. V několika případech otázka zahrnuje rozsáhlejší odpověď, které má za cíl zjistit, zda žák dané problematice opravdu rozumí.

Vzorové řešení pracovních listů a didaktického testu umožňuje vyučujícímu snadnější a rychlejší kontrolu žakovy výkonu. Pokud učitel bude chtít, může si pracovní listy na konci hodiny vybrat a zkontrolovat jejich správnost. Poslouží mu tak jako zpětná vazba žakovy práce. Didaktický test se skládá z osmi úkolů s maximálním počtem získání maximálně 20 bodů. Bodové hodnocení jednotlivých úkolů je podrobně rozepsáno přímo v souboru se vzorovým řešením didaktického testu. Návrh bodového ohodnocení didaktického testu vypadá takto: 20–18 bodů = 1, 17–14 bodů = 2, 13–8 bodů = 3, 7–4 body = 4, 3–0 bodů = 5.

Metodické pokyny pro vyučujícího představují návod, jak by měly být učební materiály didaktického modelu správně využity. Díky nim má vyučující možnost se dozvědět, jak učební pomůcky co nejefektivněji využít a hodina tak měla co nejsvižnější tempo. Metodické pokyny obsahují instrukce, jak by měla každá hodina probíhat, kolik času věnovat jednotlivým aktivitám a kdy žákům rozdat učební texty a pracovní listy.

Doprovodná prezentace v PowerPointu je vytvořena tak, aby učiteli posloužila jako opěrný materiál při jeho výkladu a žákům pomohla dotvořit si celistvější obrázek o daném učivu. Prezentace obsahuje obrázky a grafy, které ilustrují probranou látku. Hodina je

díky nim zajímavější a umožňuje učitelům více kooperovat s žáky. Jistou pomocí ke spolupráci se třídou jsou i podněcující otázky, které nutí žáky k zamyšlení. Na závěr každé vyučovací jednotky prezentace obsahuje snímek s nejdůležitějšími body celé hodiny, které by si měli žáci opsat do sešitu.

5.2.1. Návrh průběhu vyučovacích hodin (ZS)

Návrh průběhu vyučovacích hodin je rozdělen do čtyř na sebe navazujících vyučovacích jednotek. Téma každé hodiny představují demografické ukazatele, které by měly rozšiřovat již žáky získané znalosti. Výuka didaktického modelu Demografie Evropy by měla vypadat následovně.

1. Vyučovací hodina

Učební text: ZS1A – „Kojenecká úmrtnost, naděje dožití a příčiny úmrtí v Evropě“

Pracovní list: ZS2A

Doprovodná prezentace: ZS6 – snímek 1-9

První kapitola má název „Kojenecká úmrtnost, naděje dožití a příčiny úmrtí v Evropě“. Žáci se v hodině zabývají vývojem míry kojenecké úmrtnosti v historickém kontextu, příčinami jejího poklesu a hodnotami, na kterých se pohybuje v Evropě v současnosti. Se zlepšením životních podmínek a pokrokem v medicíně úzce souvisí zvyšující se naděje dožití. Proto je jí v učebním textu také stručně věnována pozornost. Poslední část této kapitoly představují nejčastější příčiny úmrtí. Všechny demografické ukazatele jsou doplněny o přesné statistické údaje. Cílem hodiny je nastínění vývoje úrovně životních podmínek a jejich vliv na délku lidského života.

V úvodu první hodiny proběhne zopakování tématu demografie Evropy, prezentace (ZS6) snímek 1. Učitel připomene a stručně vysvětlí základní demografické ukazatele, snímek 2 a představí ukazatele, kterými se budou zabývat nadcházející čtyři hodiny, snímek 3. Poté představí téma dnešní hodiny, snímek 4. Jelikož si žáci prostudovali učební text, který jim byl rozdán předem, měli by mít základní přehled o probíraném tématu. Motivace žáků v první hodině proběhne pomocí aktivity převzaté z Nápadníku Scio (Čechová, 2006), konkrétně „Myšlenkové mapy“. Učitel rozdělí žáky do skupinek po zhruba čtyřech až šesti lidech a vysvětlí, jak bude práce probíhat. Žákům je objasněno, co to je myšlenková mapa a jak by měla vypadat (přehledná, srozumitelná apod.). Vyučující sdělí

třídě téma aktivity, snímek 5. Grafické znázornění pomocí myšlenkové mapy pomůže žákům uspořádat si vlastní poznatky a uvědomit si jejich vzájemnou propojenost. Žáci si zároveň pomocí aktivity látku zopakují, případně se něco nového dozvědí. Každé skupině bude rozdán papír, na který žáci vytvoří myšlenkovou mapu. Doprostřed papíru napíše téma, od kterého se bude mapa dále rozvíjet. Vyučující vyhradí žákům určitý čas na skupinovou práci. Jejich úkolem je vymyslet, jaké mohou být příčiny úmrtí (ať už u kojenců nebo dospělých jedinců). Po uplynutí času vybraný člen z každé skupinky předstoupí před třídou, kde prezentují výsledky práce. Výsledky práce budou podkladem pro následnou diskusi řízenou učitelem. Ten téma postupně směřuje k příčinám kojenecké úmrtnosti a poté k příčinám úmrtí dospělých lidí. Vyučující poznatky upřesňuje, čímž žákům pomáhá ujasnit si jednotlivá fakta. Po skončení diskuze se žáci vrátí na svá místa a dostanou pracovní list (ZS2A). V rámci odpovědí na otázky v úkolech č. 1 a 2 učitel zjistí, co vše si žáci pamatují z předchozí aktivity. Následně učitel zahájí výklad, ve kterém doplní doposud nabyté informace o konkrétní fakta a čísla. V průběhu výkladu neopomene zmínit roli kojenecké míry úmrtnosti jako indikátor ekonomické vyspělosti státu a současný trend vývoje naděje dožití. Vyučující jako oporu při výkladu využije grafů ze snímků 6 a 8 a informace o příčinách úmrtí ze snímku 7. Na konci výkladu dostanou žáci ve dvojicích k vypracování úkol č. 3, kde si zopakují poznatky z celé hodiny. Následně proběhne kontrola, kdy učitel náhodně vyvolává žáky, kteří postupně informují ostatní, jaké dvojice vytvořili. V závěru učitel shrne celou hodinu a žáci si udělají zápis do sešitu, snímek 9. Jako jistá forma zápisu taktéž může posloužit myšlenková mapa. Vyučující žákům rozdá učební text (ZS1B) na další hodinu.

2. Vyučovací hodina

Učební text: ZS1B – „Věkový medián, míra sňatečnosti a rozvodovosti v Evropě“

Pracovní list: ZS2B

Doprovodná prezentace: ZS6 – snímek 10-15

Druhá kapitola s názvem „Věkový medián, míra sňatečnosti a rozvodovosti“ je z větší části zaměřena na společenskou sféru života. V první části kapitoly se žáci dozvědí podrobnější informace o druhé demografické revoluci, která citelně ovlivnila současný stav míry plodnosti a budoucí prognózy vývoje evropské populace. V učebním textu je vysvětlen věkový medián s konkrétními příklady ve vybraných evropských státech. Druhá

část kapitoly se zabývá vývojem míry sňatečnosti a rozvodovosti. Na příkladech konkrétních států (Itálie, státy Skandinávského poloostrova) je vysvětlen vývoj těchto dvou ukazatelů spolu s jejich příčinami. Všechny ukazatele jsou doplněny o statistické údaje. Cílem hodiny je seznámení s věkovou strukturou evropského obyvatelstva a trendy ve vývoji míra sňatečnosti a rozvodovosti.

Na začátku druhé hodiny učitel pomocí otázek krátce zopakuje téma minulé hodiny, např. Jaké jsou nejčastější příčiny úmrtí? Co ovlivňuje kojeneckou úmrtnost? apod. Učitel pokládá otázky tak, aby poslední z nich byla zaměřená na naději dožití. V souvislosti s ní představí téma dnešní hodiny, prezentace (ZS6) snímek 10 a naváže diskuzí zaměřenou na druhou demografickou revoluci, snímek 11. Na konci výkladu učitel položí otázku, v jaké výsledky tyto změny vyústily. Žáci se snaží přijít na odpověď a v návaznosti na ni učitel rozdá pracovní list (ZS2B), ve kterém žáci zodpoví otázku č. 1. Díky ní dojdou k faktu, že evropská populace stárne, snímek 12. Učitel bude pokračovat výkladem na téma podíl starších osob v evropské populaci a nízké míře plodnosti. V rámci výkladu si žáci vypracují otázku č. 2. Učitel naváže výkladem o věkové struktuře obyvatelstva, kdy žákům vysvětlí, co to je věkový medián a ve kterých zemích dosahuje nejvyšších a nejnižších hodnot, snímek 13. Žáci se na základě doposud získaných informací snaží odhadnout, jaký je průměrný věkový medián v zemích EU. Vyučující si touto otázkou zároveň může prověřit, kolik žáků se seznámilo s učebním textem. Po skončení výkladu učitel naváže snímkem 14. Žákům dá za úkol, aby popsali, co znázorňuje promítnutý graf. Tím zároveň odpoví na otázku č. 4 v pracovním listu. Vyučující nechá žáky vyjádřit svůj názor, případně upřesní jejich odpovědi a diskuzi doplní o zajímavá fakta a statistické hodnoty. Žáci dostanou za úkol ve dvojicích vypracovat cvičení č. 5. Jejich úkolem bude na základě doposud získaných poznatků doplnit tabulku shrnující faktory, které sehrály důležitou roli ve vývoji míry sňatečnosti a rozvodovosti. Učitel ponechá žákům určitý čas na práci, po kterém bude následovat společná debata. V rámci debaty si žáci navzájem sdělí odpovědi, na které vyučující následně reaguje. Tím dochází ke zopakování nejdůležitějších informací zmíněných v hodině. Jako domácí úkol vyučující zadá úkol č. 3. V závěru hodiny učitel shrne nejdůležitější pojmy, snímek 15, na jehož základě si žáci udělají zápis do sešitu. Následně učitel rozdá učební text (ZS1C) na další hodinu.

Celá hodina je zaměřená na pochopení souvislostí, které ovlivnily jednotlivé demografické ukazatele, např. jak sociální, politická nebo ekonomická situace státu může ovlivnit strukturu obyvatelstva. Proto je důležité, aby žáci byli v hodině aktivní a nebáli

se vyjádřit svůj názor. Zároveň dochází k rozvoji klíčových kompetencí v důsledku toho, že jsou žáci nuceni více mezi sebou komunikovat a hlouběji uvažovat o poznacích, které získali.

3. Vyučovací hodina

Učební text: ZS1C – „Vzdělanostní a jazyková struktura v Evropě“

Pracovní list: ZS2C

Doprovodná prezentace: ZS6 – snímek 16-35

Třetí kapitola s názvem „Vzdělanostní a jazyková struktura v Evropě“ se zabývá úrovní dosaženého vzdělání a zájmem studentů o výuku cizích jazyků na evropském území. V učebním textu je zahrnuta tzv. Strategie Evropy 2020 a některé její cíle ve vztahu ke vzdělanostní struktuře obyvatelstva Evropy. Vzdělanostní struktura je popsána na základě věkové struktury a z pohledu pohlaví. Jazyková struktura je zaměřena na výuku cizích jazyků na základní a střední škole. V závěru tématu je popsána důležitost jazyka na území španělského království. Demografické ukazatele jsou opět doplněny o statistické údaje. Cílem hodiny je vykreslení obrazu o vzdělanostním složení evropské populace a zdůraznění důležitosti jazykového vzdělání v dnešní době.

V úvodu třetí hodiny učitel zkontroluje domácí úkol. Pravdivost výroků by měli žáci odůvodnit, stejně jako opravit lživé na pravdivé. Následně učitel motivuje žáky k aktivní spolupráci v hodině pomocí prezentace (ZS6), snímek 16. Ten obsahuje slovo „ahoj“ v různých jazycích používaných na evropském území. Vyučující se zeptá žáků, zda nějaký z jazyků poznávají a jestli o něm něco vědí (např. v jakém státě se používá, kde je považován za jazyk úřední apod.). Poté učitel představí téma hodiny, snímek 17, a vysvětlí, jak bude probíhat. Hlavní část celé hodiny představuje aktivita převzatá ze Scio nápadníku (Čechová, 2006), konkrétně „Fotbal ve třídě“. Žáci si s její pomocí otestují poznatky, se kterými se měli seznámit v rámci učebního textu a zopakují si znalosti, které již mají. Učiteli také aktivita poslouží jako kontrola připravenosti žáků na hodinu. Vyučující rozdělí třídu na dvě stejně velké skupiny a vysvětlí pravidla hry, snímek 18. Aktivitu „Fotbal ve třídě“ je možné hrát ve dvou variantách – otázky buď klade učitel a skupinky se střídají v odpovídání, nebo si žáci otázky sami vymýšlejí a kladou si je navzájem mezi sebou. Pro didaktický model byla vybrána druhá varianta. Při vymýšlení vlastních otázek je každý žák aktivně zapojen do hry. Klíčovým faktem zůstává, aby se do hry

zapojili všichni členové týmu. Kdyby všechny otázky sestavil učitel, existuje velká pravděpodobnost, že někteří jedinci přenechají většinu činnosti na ostatních. Soutěživost představuje motivaci k lepšímu výkonu. Díky ní se žáci také budou snažit vymyslet kvalitnější otázky, které budou pro soupeře těžké ke zodpovězení. Hra by měla probíhat následovně. Jednoduchým hodem mince se rozhodne, kdo bude jako první vymýšlet otázky. Žáci budou po celou dobu hry stát. Jeden člen týmu vymyslí otázku, na kterou by měl znát odpověď. Pokud člen druhého týmu ví odpověď, přihlásí se a otázku zodpoví. Poté se mohou oba dva žáci posadit. Pokud ale odpověď bude špatně, jedinec zůstává stát. Pokud ji člen týmu, který otázku položil, správně zodpoví, může se posadit. Aktivita pokračuje tímto způsobem, dokud všichni členové jednoho týmu nesedí. Tento tým je vítězem. Pokud nastane případ, že někteří příslušníci týmu nemohou přijít na žádnou otázku, učitel jim pomůže. Snímek 19 až 33 obsahuje patnáct různých otázek (otevřených i uzavřených) sestavených v souladu s učebním textem. Učitel snímky postupně přepíná a týmy se střídají v odpovídání. Pokud příslušník jednoho týmu odpoví špatně, šanci dostává tým druhý. Učitel dohlíží na to, aby si žáci při hře neradili a nepodváděli (např. nenahlíželi do učebních textů). Vyučující v průběhu hry zapisuje body (počet správně zodpovězených otázek) na tabuli. Tým, který získá více bodů, vyhrává. Na konci aktivity učitel okomentuje výkon obou týmů. Pokud se v průběhu hry vyskytne doplňující otázka ze strany žáků, učitel se jí snaží zodpovědět. Zároveň sám doplňuje zajímavá fakta týkající se tématu. Učitel dbá na to, aby poslední otázka ve hře byla zaměřena na jazyky. V souvislosti s ní poslední část hodiny učitel zahájí výkladem, ve kterém na příkladu Španělského království žákům představí postavení jazyků v rámci jednoho národa. Následně každý ve třídě dostane pracovní list (ZS2C). Žáci mají za úkol pomocí školního atlasu do slepé mapy Evropy vyznačit státy (spolu s konkrétním regionem), kde se hovoří více než jedním jazykem. Cílem úkolu je, aby si žáci uvědomili, že jazyk nebo jeho regionální dialekt může být používán i na území jiném, než se jím hovoří. Jelikož aktivity zvolené pro tuto hodinu jsou časově náročnější, učitel si na konci hodiny pracovní list vybere a jejich správnost zkontroluje ve volném čase. V závěru hodiny jsou shrnuta nejdůležitější fakta a žáci si udělají zápis do sešitu, snímek 34 a 35. Učitel rozdává učební text (ZS1D) na další hodinu.

4. Vyučovací hodina

Učební text: ZS1D – „Migrační politika v Evropě“

Pracovní list: ZS2D

Doprovodná prezentace: ZS6 – snímek 36-39

Čtvrtá kapitola s názvem „Migrační politika v Evropě“ se zabývá různými přístupy k migrační politice ve vybraných státech Evropy, konkrétně v Německu, Francii a Velké Británii. V učebním textu jsou popsány principy rozdílných přístupů k migrantům spolu se současnou přistěhovaleckou situací. Učební text neobsahuje statistické údaje, ačkoli na konci je vložena mapa migrantů v zemích Evropy v roce 2017. Cílem hodiny je, aby žák pochopil migrační situaci na evropském území a důležitost migrační politiky v souvislosti se sociální a ekonomickou sférou života obyvatel.

Na začátku čtvrté hodiny učitel vrátí žákům zkontrolované a opravené pracovní listy. Vyučující představí téma hodiny pomocí prezentace (ZS6), snímek 36 a nastíní, jak bude probíhat. Nejdříve žákům zopakuje problematiku migrace v historickém kontextu (jako zdroj informací může být použit učební text s názvem „Migrace a Evropa“ obsažen v základní verzi didaktického modelu). Poté třídu rozdělí na tři zhruba stejně početné skupinky (snímek 37). Každá skupinka bude představovat jeden ze tří států (Německo, Francie a Velká Británie), které zastupují různé principy v rámci migrační politiky na svém území. Každý tým si zvolí jednoho člena, který bude jejím mluvčím při závěrečné aktivitě. Současně si mluvčí náhodně vylosuje jeden ze tří států, který bude jeho tým zastupovat. Vyučující rozdá každému týmu pracovní list (ZS2D), který představuje novinový článek týkající se migrační politiky v daném státě. Novinový článek poslouží zdroj informací pro pozdější prezentaci státu. Hra „Volební kampaň“ z nápadníku Scio (Čechová, 2006) posloužila jako inspirace pro aktivitu do této hodiny. Každý tým má za úkol přečíst si článek a na jeho základě vytvořit krátkou ústní prezentaci. S její pomocí měl mluvčí představit ostatním základní principy migrační politiky ve svém státě a obhájit si je. Jako podklad pro prezentaci může posloužit i učební text, kterým měli žáci za úkol si prostudovat. Skupiny dostanou určitý čas na prostudování materiálů a přípravu prezentace. Následně mluvčí každého státu předstoupí před spolužáky a seznámí je migrační politikou ve svém státě. Ostatní mají za úkol pokládat zástupcům otázky, na základě kterých se rozhodnout, která prezentace pro ně byla nejpřesvědčivější. Důležitým pravidlem je,

že členové nemohou hlasovat pro tým, kterého jsou součástí. Učitel si v průběhu prezentace dělá poznámky, které může využít při závěrečné reflexi. Po vyhlášení vítězného státu má vyučující za úkol shrnout celou hodinu. V rámci shrnutí nastíní žákům současnou situaci migrační politiky na evropském území, snímek 38 – státy se snaží poučit z chyb minulých a pomocí prolínání různých principů co nejvíce ulehčit migrantům začlenění do nové společnosti. V závěru hodiny si žáci udělají zápis do sešitu, snímek 39. Vyučující sdělí žákům, že na začátku příští hodiny si prověří jejich znalosti pomocí didaktického testu (ZS4).

Aktivita „Volební kampaň“ poskytuje učiteli vhodnou příležitost pro posílení mezi-předmětových vazeb. Žáci mohou být vyzváni aby např. k vytvoření PowerPointové prezentace, která podpoří ústní projev jejich mluvčího. Tím dojde k rozvoji kreativity každého jedince s vazbou na výtvarnou činnost a informační technologie. Diskuze, vyjádření vlastního názoru a jeho následné obhájení podporují rozvoj klíčových kompetencí. Kooperace s ostatními členy týmu při skupinové práci učí žáky, jak efektivněji pracovat v kratším časovém úseku a rozdělit si práci tak, aby byl každý jedinec zapojen do úkolu.

5.3. Ověření didaktického modelu ve výuce na střední škole

K ověření funkčnosti didaktického modelu je potřeba ověřit ho v praxi. Cílem bylo zjistit, zda materiál splňuje svůj účel v praxi mezi žáky na střední škole. Jako střední školu pro otestování didaktického materiálu jsem si vybrala gymnázium Boženy Němcové v Dačicích. O pomoc jsem požádala pana učitele Mgr. Karla Chalupu. Ten byl ochotný a svolil mi odučit základní čtyř hodinovou verzi v hodinách zeměpisu v rámci tématu evropského kontinentu. Didaktický model Demografie Evropy byl odučen ve dvou sloučených třídách v druhém ročníku s celkovým počtem 29 žáků. Pro vyhodnocení funkčnosti didaktického materiálu byl vytvořen dotazník (Příloha 1), který mi poskytl zpětnou vazbu od studentů. Dotazník se skládal z 10 otázek – sedm uzavřených a tři otevřených. Na uzavřené otázky byla možnost odpovědět ano, spíše ano, spíše ne a ne. Otevřené otázky umožňovaly volnou odpověď, z toho dvě vyžadovaly konkretizaci nebo odůvodnění odpovědi.

Po vyhodnocení odpovědí z dotazníku bylo dosaženo následujících výsledků (v den vyplňování dotazníku byli čtyři studenti nemocní, tudíž celkový počet respondentů byl v závěru 25). Pro 84 % žáků byl učební text plně srozumitelný, pro 16 % spíše srozumitelný. Učební materiál přišel přehledný 68 % dotázaných, spíše přehledný byl pro 28 %

dotázaných a 4 % přišel spíše nepřehledný. Pro 64 % žáků byla obtížnost učebního materiálu přiměřena k úrovni znalostí, které měli. Dalším 28 % žáků učební text přišel spíše přiměřený a 4 % přišel spíše nepřiměřený a zcela nepřiměřený. 40 % dotázaných přinesl učební materiál adekvátní množství nových informací, 28 % odpověděl spíše ano, 24 % spíše ne a 8 % ne. Doprovodná prezentace byla zajímavá pro 32 % dotázaných, pro 48 % byla spíše zajímavá, 10 % přišla nezajímavá a 4 % zcela nezajímavá. Pracovní list v dostatečné míře korespondoval s textem pro 72 % žáků, u 24 % žáků spíše korespondoval a pro 4 % nekorespondoval vůbec. Pracovní list byl náročný k vypracování pro 4 % dotázaných, dalším 60 % spíše nepřišel a 30 % nepřišel vůbec náročný.

Na otázku, zda by žáci zařadili téma do výuky na střední škole, odpovědělo 76 % dotázaných ano, 16 % ne a 8 % nevědělo. Žáci, kteří by téma zařadili do výuky to zdůvodnili tím, že je to velmi zajímavá a aktuální problematika. Pro většinu dotázaných bylo důležité být informován a mít přehled o aktuálním dění v rámci evropské populace. Pokud žáci odpověděli ne, tak svou odpověď buď vůbec nezdůvodnili, téma jim přišlo nezajímavé nebo pouze rozšiřovalo informace, které již měli.

Další otázka se týkala informací, které by doplnili nebo naopak vypustili. 80 % dotázaných by žádné informace získané v hodinách nevypustili, protože jim všechny přišly zajímavé ve vztahu k tématu. 4 % žáků by vynechalo počítání přirozeného přírůstku a migračního salda, 4 % žáků by v hodině raději více diskutovalo, 4 % by se chtěla dozvědět více informací o každém demografickém ukazateli a 8 % by zajímalo více informací o islamizaci.

Na poslední otázku, co žáky na tématu demografie Evropy zaujalo nejvíce, padly různé odpovědi. 28 % korespondentů odpovědělo, že je zaujaly veškeré informace o demografické charakteristice evropské populace zmíněné v hodinách. Podstatné jim v rámci učebních textů přišly grafy, které prý dobře ilustrovaly probíranou látku. Druhou nejčastější odpovědí byl vývoj evropské populace, konkrétně úmrtnost a porodnost v případě 24 % dotázaných. 12 % žáků zaujala náboženská problematika a 8 % migrace na evropském území. Pro 4 % dotázaných by bylo zajímavé dozvědět se více o jazycích používaných v Evropě. 4 % žáků projevilo zájem o etnické skupiny. 20 % žáků na položenou otázku vůbec neodpovědělo.

Na základě shrnutí předešlých tří otázek je třeba poznamenat, že pracovní nasazení žáků a jejich aktivní účast v hodině byly výsledkem zejména aktuálnosti a atraktivnosti

tématu. Konkrétní jedinci se často sami od sebe v hodině hlásili a měli zajímavé poznámky nebo doplňující dotazy k probírané látce. Nastaly i situace, kdy se žák chtěl podělit o svůj názor k danému problému a strhla se debata, která nebyla zahrnuta do průběhu hodiny. Žáci tudíž měli možnost dozvědět se i informace, které nebyly obsaženy v učebních textech.

Je nutno konstatovat, že hodiny odučené na gymnáziu probíhaly svižným tempem. Většina žáků opravdu projevila zájem o tematiku demografie Evropy, v hodinách s vyučujícím spolupracovala, hlásila se a reagovala na otázky položené v diskuzi. Na druhou stranu se zde objevila i menší skupinka žáků, která celou výuku bojkotovala. V hodinách skoro nic nevěděla, nevyplňovala pracovní listy a na hodinu se celkově nepřipravovala. Této skutečnosti jsou také přisuzována procenta negativních odpovědí v dotaznících.

6. Diskuze

Didaktický model „Vyučování demografie Evropy jako téma ve vyučování zeměpisu na střední školách“ má za cíl vytvořit materiál takového rozsahu, aby umožnil žákům udělat si ucelený obrázek o demografických charakteristikách evropské populace. Výuka demografických ukazatelů je v rámci didaktického modelu rozdělena do dvou různých variant v časové dotaci čtyř vyučovacích jednotek pro každou verzi tak, aby na sebe témata plynule navazovala. Výukový materiál obsažený v didaktickém modelu je sestaven tak, aby vyučujícímu usnadnil výuku v hodinách a žákům představil danou problematiku takovým způsobem, který jim umožní se s tématem ztotožnit.

Základní verze určená do hodin zeměpisu zahrnuje demografické ukazatele (přirozený přírůstek, porodnost, úmrtnost apod.) pokrývající stěžejní znalosti o evropské populaci, které by měl každý žák mít. V porovnání se zhodnocenými učebnicemi jsou informace v učebních textech zpracovány v hlubším rozsahu a současně by žákům měly poskytnout možnost dozvědět i zajímavé poznatky z vybraných regionálních specifik. Na druhou stranu rozšířená verze určená do zeměpisného semináře obsahuje demografické ukazatele (příčiny úmrtí, migrační politika apod.), které ve většině zhodnocených učebnic buď zahrnuty nebyly, nebo byly charakterizovány jen velmi stručně. Základní demografické ukazatele by měly ve spojitosti s těmito nadstavbovými představovat ucelenější zdroj informací o evropské populaci než zhodnocené středoškolské učebnice.

Středoškolské učebnice ve velké míře obsahují úlohy, které dávají žákům za úkol vyhledat odpovědi v textu nebo na internetu. Úlohy zaměřené na rozvoj ústního projevu, vlastního názoru nebo kritického myšlení bývají zařazeny už velmi zřídka. Cvičení zahrnuté v pracovních listech, aktivizující otázky v PowerPointových prezentacích a aktivity realizované v hodinách pomáhají žákům zapojit se do vyučovacího procesu. Činnost tohoto typu jim zároveň poskytuje možnost vyjádřit svůj vlastní názor a obhájit si ho. Stejně tak je u žáků posilována ta stránka osobnosti, která zahrnuje schopnost kooperace při skupinové práci a dává studentům prostor se vyjádřit.

V rámci testování didaktického modelu na pilotní skupině středoškolských studentů byla při závěrečném hodnocení dotazníku zjištěná určitá negativa. V důsledku velkého množství cvičení v pracovních listech nebyl naplněn plán dané hodiny. Současně byl vznesen požadavek na větší možnost vyjádření svého názoru pomocí diskuze. Některé demografické charakteristiky přišly studentům natolik zajímavé, že by jim rádi v hodině

věnovali více času. Na základě těchto zjištění byl didaktický model v obou variantách doladěn tak, aby poskytoval adekvátní množství úkolů v pracovních listech a žákům poskytnul možnost osobního rozvoje.

7. Závěr

Hlavním cílem diplomové práce je sestavení didaktického modelu na téma „Demografie Evropy“, který bude schopný samostatně pokrýt toto téma ve výuce na střední škole. Tento výukový materiál obsahuje učební texty, didaktické testy a pracovní listy spolu s jejich vzorovými řešeními, metodické pokyny pro vyučujícího a doprovodnou prezentaci v PowerPointu. Didaktický model je vytvořen ve dvou na sebe navazujících variantách tak, aby pomohl studentům vytvořit si ucelený obrázek o demografii evropské populace.

Základní verze didaktického modelu v délce trvání čtyř vyučovacích jednotek obsahuje stěžejní demografické ukazatele (porodnost, úmrtnost, migrace apod.), které tvoří hlavní témata každé vyučovací hodiny. Aktivity v hodině jsou zaměřeny nejen na procvičení a fixaci znalostí získaných z učebních textů, ale také na kooperaci s učitelem, který může případné nejasnosti žákům vysvětlit. Rozšířená verze didaktického modelu je určena pro výuku do zeměpisného semináře ve stejné délce trvání jako verze základní, tedy čtyř vyučovacích jednotek. Výukový materiál v této verzi je zaměřen na nadstavbové demografické ukazatele (míra sňatečnosti a rozvodovosti, příčin úmrtí, migrační politiku apod.), které by měli žáci doplnit a současně propojit informace doposud získané o evropském obyvatelstvu.

Didaktický model v základní verzi byl otestován na pilotní skupině studentů dvou sloučených tříd druhého ročníku na gymnáziu. Zpětná vazba byla od žáků získána pomocí dotazníku, které na žádost učitele anonymně vyplnili. Na základě jejich vyhodnocení bylo zjištěno, že tematika demografie Evropy je pro žáky aktuální a mají zájem se o ní dozvědět více informací. Většina žáků měla o evropské populaci obecné znalosti, které byly v souvislosti s výukovým materiálem prohloubeny a obohaceny o specifitější informace. Z výsledků dále vyplynulo, že se většině žáků výukové materiály zahrnuté v didaktickém modelu zamlouvali jak po grafické, tak obsahové stránce. Valná většina korespondentů by téma do výuky na střední škole zařadila zejména díky jeho aktuálnosti. Žáci současně poukázali na fakt, že by měli zájem se o vybraných demografických charakteristikách dozvědět více, než co je zahrnuto v didaktickém modelu. Jejich zvýšený zájem o danou problematiku pouze potvrzuje skutečnost, že si žáci jsou vědomi důležitosti tématu, stejně jako jeho vlivu na každodenní lidský život.

8. Summary

My diploma thesis is divided into two parts – the theoretical and the practical one. The theoretical part contains the recherche and the evaluation of secondary school textbooks from the point of view of demography of the European population. The practical part represents the didactical model focused on the characteristics of European population used at secondary schools. The educational material can be used in the geographical lessons or in the subjects which are thematically related.

The first three chapters of the theoretical part are comprised of the “Introduction”, “The goal of diploma thesis” and “The methodology”. “The methodology” consists of technical bibliography which was used for creating the theoretical and the practical part followed by description of process obtaining The Ministry of Education, Youth and Sport’s clause, summing up methods, which were used for evaluating textbooks and creating the didactical model. The fourth chapter called “The topic Demography of Europe at secondary school education” consists of subchapters focused on position of the topic Demography of Europe in the Framework Education Programme and the evaluation of secondary school textbooks, teacher’s handbooks and school atlases. Each textbook and atlas, where the mentioned topic is included at least tangentially, is covered in the table number 1. The same rule was applied to handbooks in the table number 2.

The practical part is formed by one chapter called “Didactic model of demography of Europe”. The educational model was made in two variations. The first variation, the elementary version, is created from educational material for four lessons. The second variation, the extended version, is made for education in geographical seminar in the same duration as the elementary one. Each variation is composed of teaching texts, worksheets, didactic tests, methodological instructions for teachers, sample solution of worksheets and didactic tests, and accompanying PowerPoint presentations.

The didactic model in the elementary version was tested on pilot group of secondary school learners. The results showed up that the topic is very actual and interesting for learners. Most of them would like to cover this topic in the lessons at secondary school because of the importance of it. According to their opinion, they would like to learn more about European population and some demographic indicators should be discussed more, such as religion, concretely islamization.

9. Seznam použité literatury

Knižní publikace:

- BAAR, V. (2018): *Hospodářský zeměpis – Regionální aspekty světového hospodářství*. Přep. Vyd. 3. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 160 s. ISBN 978-80-86034-99-7
- BIČÍK, I. a kol. (2017): *Hospodářský zeměpis – Globální geografické aspekty světového hospodářství*. Vyd. 3. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 96 s. ISBN 978-80-87476-00-0
- BIČÍK, I. a kol. (2010): *Makroregiony světa*. Praha: Nakladatelství české geografické společnosti, 152 s. ISBN 978-80-86034-78-2
- BIČÍK, I. a kol. (2010): *Regionální zeměpis světadílů*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 140 s. ISBN 978-80-86034-71-3
- BIČÍK, I., B. JÁNSKÝ a kol. (2016): *Příroda a lidé Země*. Vyd. 3. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 136 s. ISBN 978-80-86034-92-8
- ČECHOVÁ B. a kol. (2006): *Nápadník pro rozvoj klíčových kompetencí*. Praha: Tiskárna Retroprint, 177 s. ISBN 80-86910-53-9
- DEMEK, J., V. VOŽENÍLEK, L. DVOŘÁK, I. LEPKA, J. MALÝ, R. NOP, M. PLUSKAL (2013): *Geografie pro střední školy 3 – Regionální geografie světa*. Vyd. 2. Praha: SPN, 160 s. ISBN 978-80-7235-526-6
- HERINK, J., P. ŠÁRA (2010): *Poznáváme svět v číslech*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 104 s. ISBN 80-86034-55-0
- HERINK, J., S. TLACH (2010): *Základy zeměpisných znalostí*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 120 s. ISBN 80-86034-67-4
- HOLEČEK, M. a kol. (2016): *Zeměpis České republiky*. Vyd. 3. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 96 s. ISBN 978-80-86034-93-5
- HOLEČEK, M. a kol. (2012): *Zeměpis pro střední odborné školy a učiliště*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 120 s. ISBN 978-80-86034-96-6
- HOLEČEK, M., P. MARIOT, M. STRÍDA. (2013): *Zeměpis cestovního ruchu*. Vyd. 3. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 132 s. ISBN 978-80-86034-98-0
- JANIŠ, K. (2006) *Slovník pojmů z obecné didaktiky*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 52 s. ISBN 80-7248-352-8.

- KARTOGRAFIE PRAHA (2018): *Česko – školní atlas*. Vyd. 4., 26 s. ISBN 978-80-7393-275-6
- KARTOGRAFIE PRAHA (2017): *Evropa – školní atlas*. Vyd. 3., 52 s. ISBN 978-80-7393-373-9
- KARTOGRAFIE PRAHA (2017): *Školní atlas světa*. Vyd. 4., 176 s. ISBN: 978-80-7393-399-9
- KASTNER, J. a kol. (2016): *Geografie pro střední školy 4 – Česká republika*. Přep. Vyd. 3. Praha: SPN, 88 s. ISBN 978-80-7235-266-1
- KOLÁŘOVÁ, M. (2009): *Otázka imigrace z pohledu zemí EU-Příklad Německa*. Brno: Masarykova univerzita. Bakalářská práce
- MAŇÁK, J., V. ŠVEC (2003): *Výukové metody*. Brno: Paido, 219 s. ISBN 80-7315-039-5
- MARTINOVÁ, M. (2010): *Multikulturalismus v Anglii*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Bakalářská práce
- MATUŠKOVÁ, A., J. KOPP, M. NOVOTNÁ, J. DOKOUPIL, M. ROUSOVÁ (2014): *Geografie pro střední školy 2 – Socioekonomická část*. Vyd. 2. Praha: SPN, 96 s. ISBN 975-80-7235-545-7
- MATĚJČEK, T. a kol. (2007): *Malý geografický a ekologický slovník*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 132 s. ISBN 80-86034-68-2
- MÍSAŘOVÁ, D., a J. HERCIK. (2013): *Kapitoly z didaktiky geografie 1*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 59 s. ISBN 978-80-244-3850-4
- NAJDKOVÁ, M. (2007): *Imigrační a azylová politika Velké Británie*. Brno: Masarykova univerzita. Diplomová práce
- NOVOTNÝ, T. (2013): *Ochrana ovzduší jako téma ve vyučování zeměpisu na střední škole*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Diplomová práce
- OSTERGREN, R. C., M. LE BOSSÉ (2011): *The Europeans – A Geography of People, Culture, and Environment*. Vyd. 2. New York: Guildford Press, 432 s. ISBN 9781593853846
- PRŮCHÁ, J. (1998): *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 495 s. ISBN 80-7178-170-3
- PETTY, G. (2008): *Moderní vyučování*. Vyd. 5. Praha: Portál, 380 s. ISBN 978-80-7367-427-4

- PRŮCHA, J. (2002): *Moderní Pedagogika*. Přep. Vyd. 2. Praha: Portál, 488 s. ISBN 80-7178-613-4
- PŘIDALOVÁ, I. (2010): *Od asimilace k integraci. Příklad nových přístupů integračních politik vyspělých zemí s důrazem na Francii*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Bakalářská práce
- SEGAL, U. A., D. ELLIOT, N. MAYDAS. (2010): *Immigration Worldwide: Policies, Practices, and Trends*. Oxford: Oxford University Press, 496 s. ISBN 9780195388138
- SKALKOVÁ, J. (2007): *Obecná didaktika*. Přep. Vyd. 2. Praha: Grada Publishing, 328 s. ISBN 978-80-247-1821-7
- SKOKAN, L. a kol. (2012): *Hospodářský zeměpis 2*. Vyd. 4. Praha: Nakladatelství Fortuna, 152 s. ISBN 978-80-7373-116-8
- ZUJEV, D. D. (1986): *Ako tvoriť učebnice*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľství, 296 s. ISBN (váz.) školní učebnice

Internetové zdroje:

- ČLOVĚK V TÍSNI. *Úspěšná integrace migrantů v Evropě: stejný cíl, různé recepty*. [online] 2019.[cit. 2019-3-27]. Dostupné z: <<https://www.clovekvtisni.cz/uspesna-integrace-migrantu-v-evrope-stejny-cil-ruzne-recepty-3969gp>>
- DALIA RESEARCH GMBH. *Religion in the EU: Only Germany is getting more religious*. [online] 2019. [cit. 2019-2-20] Dostupné z: <<https://daliaresearch.com/religion-in-the-eu-young-germans-more-religious-than-old/>>
- DEMOGRAFIE. Demografické informační sdružení. [online] 2014.[cit. 2014-2-1]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_home=&PHPSESSID=43ac7d3f95927bc3c14e48af2e7b357f
- DEMOGRAFIE A ROZVOJ. Brno: Mendelova univerzita v Brně. [online] 2019. [cit. 2019-2-10]. Dostupné z:<<https://is.mendelu.cz/eknihovna/opory/index.pl?cast=50512;lang=cz>>
- DEPOSITOPHOTOS. Florida: Depositphotos [online] 2019. [cit. 2019-2-5]. Dostupné z: <<https://cz.depositphotos.com/>>
- ELEKTRONICKÉ STUDIJNÍ MATERIÁLY. Brno: Mendelova univerzita v Brně. [online] 2019. [cit. 2019-2-28]. Dostupné z: <<https://is.mendelu.cz/eknihovna/>>

- EL-MENOUAR, J. *The religious landscape in Europe*. Brusel: Europeinfos. [online] 2017. [cit. 2019-2-27] Dostupné z: <<http://www.europe-infos.eu/the-religious-landscape-in-europe>>
- EUROPEAN AGE STRUCTURE. Index Mundi, [online] 2018. [cit. 2019-2-1] Dostupné z: <https://www.indexmundi.com/european_union/age_structure.html>
- EUROSTAT. Český statistický úřad. [online] 2018. [cit. 2019-2-15]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/eurostat>>
- EUROSTAT. European Union. [online] 2019. [cit. 2019-3-27]. Dostupné z: <<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>>
- EUROSTAT. European Union. [online] 2019. [cit. 2019-3-27]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Main_Page>
- EUROSTAT STATISTICAL ATLAS. European union. [online] 2018. [cit. 2019-2-10]. Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/eurostat/statistical-atlas/gis/viewer/>>
- MAPY. Engelsk Korthår. [online] 2015. [cit. 2019-2-11]. Dostupné z: <<https://korthar2015z.blogspot.com/>>
- MIGRATION DATA PORTAL. IOM's GMDAS [online] 2019. [cit. 2019-2-25]. Dostupné z: <<https://migrationdataportal.org/>>
- MŠMT. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. [online] 2019. [cit. 2019-4-15]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/>>
- NAŠE UČEBNICE. Praha: SPN. [online] 2019. [cit. 2018-10-15]. Dostupné z: <<http://naseucebnice.cz/22-zemepis>>
- OPERATIONAL PORTAL – REFUGEE SITUATION. UNHCR. [online] 2019. [cit. 2019-2-27]. Dostupné z: <<https://data2.unhcr.org/en/situations>>
- PEXELS. [online] 2019. [cit. 2019-3-30]. Dostupné z: <<https://www.pexels.com/cs-cz/>>
- RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM PRO GYMNÁZIA. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze. [online] 2007. 100 s. [cit. 2018-4-9]. Dostupné z: <<http://www.nuv.cz/file/159>>
- SANDER, N., G. J. ABEL, R BAUER. *Global Migration Info*. [online] 2014. [cit. 2019-2-20]. Dostupné z: <http://download.gsb.bund.de/BIB/global_flow/>
- ŠKOLNÍ ATLAS SVĚTA. Kartografie Praha a.s. [online] 2019. [cit. 2019-3-15]. Dostupné z: <<http://www.skolniatlassveta.cz/ke-stazeni/gis-data/>>

- TESÁRKOVÁ, K., E. DOSTÁLOVÁ, G. MYŠÁNKOVÁ. *Populační vývoj světa (5. část) Evropa*. Geografické rozhledy. [online] 2011. [cit. 2019-2-13]. Dostupné z: <<https://www.geograficke-rozhledy.cz/archiv/clanek/570/pdf>>
- THE GUARDIAN. *Marriage falls out of favour for young Europeans as austerity and apathy bite*. [online] 2019. [cit. 2019-3-15]. Dostupné z: <<https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2014/jul/25/marriage-young-europeans-austerity>>

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Dotazník

Dotazník pro vyhodnocení tématu Demografie Evropy ve vyučování na střední škole

Vážení studenti,

v rámci zpracování mé diplomové práce na téma „Demografie Evropy jako téma ve vyučování zeměpisu na středních školách“ bych Vás ráda požádala o zodpovězení několika dotazů týkajících se didaktického modelu vyučovaného ve Vaší třídě. Za vyplnění dotazníku předem děkuji.

Název školy: _____

Třída: _____

1. Byl pro Vás učební materiál srozumitelný?	ano	spíše ano	spíše ne	ne
2. Byl pro Vás učební materiál přehledný?	ano	spíše ano	spíše ne	ne
3. Zdála se Vám obtížnost učebního materiálu přiměřená k úrovni znalostí, které máte?	ano	spíše ano	spíše ne	ne
4. Přinesl Vám učební materiál adekvátní množství nových informací?	ano	spíše ano	spíše ne	ne
5. Byla pro Vás prezentace zajímavá v souvislosti s tématem?	ano	spíše ano	spíše ne	ne
6. Korespondoval pracovní list v dostatečné míře s učebním materiálem?	ano	spíše ano	spíše ne	ne
7. Byl pro Vás pracovní list náročný k vypracování?	ano	spíše ano	spíše ne	ne

8. Zařadili byste téma do výuky na střední škole? Odpověď zdůvodněte.

9. Napadají Vás nějaké informace, které byste v tématu doplnili nebo vynechali? Pokud ano, které?

10. Co Vás na tématu Demografie Evropy zaujalo nejvíce?

Přílohy volné:

Příloha č. 1 – CD-ROM s didaktickým modelem obsahuje tyto výukové materiály:

- Demografie Evropy – základní verze – zeměpis (Z)
Učební texty – Z1A, Z1B, Z1C, Z1D
Pracovní listy – Z2A, Z2B, Z2C, Z2D
Vzorové řešení pracovních listů – Z3B, Z3C, Z3D
Didaktický test – Z4
Vzorové řešení didaktického testu – Z4A
Metodické pokyny pro vyučujícího – Z5
Doprovodná prezentace v PowerPointu – Z6

- Demografie Evropy – rozšířená verze – zeměpisný seminář (ZS)
• Učební texty – ZS1A, ZS1B, ZS1C, ZS1D
• Pracovní listy – ZS2A, ZS2B, ZS2C, ZS2D
• Vzorové řešení pracovních listů – ZS3A, ZS3B, ZS3C
• Didaktický test – ZS4
• Vzorové řešení didaktického testu – ZS4A
• Metodické pokyny pro vyučujícího – ZS5
• Doprovodná prezentace v PowerPointu – ZS6